

Željko Ivanković

ZVJEZDANGRAD

LEGENDE

LEGENDA O POSTANKU ZVJEZDANGRADA

A kad se još i kuga¹ pojavi, Ivan, najstariji od braće, kako je to odvajkada bivalo, povede brojnu obitelj na put neizvjesnosti. Povede ih tragom najsvjetlije sjeverne zvijezde u krajeve koji do tada niti njemu, niti ikome od njegovih ne bijahu poznati. Danima ih je gonio strah, a pogled unatrag okretao im jedino žal za ostavljenim ognjištima. Danima ih vuklo htijenje da se izbave, a pogled unatrag okretala im nesigurnost novoga. Međutim, Ivanova upornost i zagledanost u nebo lomila je i najprikriveniju bojazan vodeći ih naprijed i samo naprijed. Zbog neprestane zagledanosti u nebo i zvijezde prozvaše ga još i Zvezdanom.

Kad se nakon mnogo dana, otkako su krenuli s južnih strana, primakoše šumovitom gorju, Zvezdan shvati da bi tu negdje moglo biti mjesto za njega i njegovu obitelj. Dovoljno daleko od opasnosti, a tako blizu sigurnosti, nagdje pred sumrak spustiše se u udolinu. Ivan reče:

– Ovdje bismo mogli pronaći mir.

Tu im se nakon brojnih usputnih staništa, dopade pa to mjesto nazvaše – Mir. Daleko od putova kojima se kreću svjetske pošasti, glad i vojne podigoše nastambu u kojoj ostade najmlađi Ivanov brat. A onda redom, idući planinskim lancem, tragom vode, ostajaše i druga njegova braća nazivajući nastambe imenima koja nama jedva danas mogu nešto značiti, osim Ivanovog mjesta koje se nalazilo u srcu planine, podno same

¹ rječnik manje poznatih riječi i pojmova vidjeti na kraju knjige

zvijezde Sjevernjače. To mjesto prozvaše Zvijezdom ili Zvijezdanovim.

Pravu istinu o tome tek ćemo saznati, i o tome nećemo, ali da se njihovo stanište brzo proširilo ne treba, valjda, ni spominjati.

Bezimeno selo, duboko u planini, malo godina potom postat će pravi mali grad – Zvijezdangrad.

No, da bi priča započela moralo se nešto i dogoditi. To, vjerujem, i sami pretpostavljate. Sretan i ugodan život nakon onoga od čega su pobjegli nije mogao potrajati dugo. Srce planine krije opasnosti svake vrste, a gdje su opasnosti tu su i zidovi. Grad se opasao zidovima. A sve što čovjek gradi, čovjek i razgradi. No, ne razgrađuje samo čovjek.

– Nema pod nebom mira ni sreće – reći će Ivan svoje životno iskustvo.

I opet ne prođe mnogo godina, a Zvijezdangrad postade središnje mjesto cijele okoline, a glas o njemu se širio i dalje.

Jako trgovačko središte utvrdi gospodar grada Nikola Zvijezdanić zidovima kakve su imali i drugi veći gradovi, ali... zid s južne strane grada se poče rušiti. Bez vojni, bez zemljotresa, najednom bi se, poput kokoši koja sa sebe stresa prašinu, južna strana zida uz tresak i orljavu srušila tako da ni kamen na kamenu ne bi ostao.

Nikola Zvijezdanić sazivao znalce pokušavajući odgonetnuti tajnu čudne pojave koja je upornošću i neravnomjernošću javljanja sve više zbunjivala i plašila. On znalce sazivao, a tajna rušenja zida ostajala tajnom. No, tajna ubrzo prestade biti samo tajnom, pa postade i crnom slutnjom koja žiteljima grada nikad nije bila strana i daleka.

Rasla u Nikolinoj kući lijepa kći jedinica – Danica. Ime dobila po zvijezdi, sjajnoj ljepotici vedrih noći kakvih je u planini nebrojeno mnogo. Kako je djevojka rasla tako njezina ljepota bivala sve sjajnije, blistavija, sve vidljivija. Prava Danica! U zasjen, u duboki zasjen padala ljepota svih drugih djevojaka. Ali uz ljepotu i glas o Daničinoj ljepoti išla i priča o rušenju južnog gradskog zida. A kad dvije priče idu zajedno, onda počnu sličiti, mirisati jedna na drugu dok ne postanu jedna, nedjeljiva, strašna, sudbinska. A ništa običnije za jednu priču, za takvu priču, od zlih glasina kako ljepota i prokletstvo idu zajedno.

Ali sile mraka, noći u kojima nema zvijezda i mirisa podno mjesečine, sile čije ishodište nitko ne zna, a njihovu moć malo tko nije okusio, morale su umiješati svoje duge, hladne prste u neviđenu ljepotu – domišljale su neke starice za koje se u gradu, kao i u svakom drugom, mislilo da nisu daleko od vještica, ako već same nisu vještice.

Ubrzo su priču o povezanosti Daničine ljepote s rušenjem južnog gradskog zida znali svi osim Daničinog oca, gospodara Nikole, čiju je moć i bogatstvo pratila uvijek mudra i odmjerena riječ.

Znajući za njegovu mudrost, gradski vijećnici nisu smjeli gospodaru Nikoli niti spomenuti da bi Daničina ljepota mogla imati kakvu vezu s

rušenjem zida koji je po tko zna koji put iznova obnavljan.

– To sa zidom – govorio je Nikola – svakako je neki znak, ali koji i kakav, jedva da možemo i naslutiti.

– Odskora je, gospodaru. Unazad koju godinu – govorili bi mu vijećnici i sve je ostajalo na tome.

– Predugo to traje, predugo – govorio bi više za sebe, zamišljeno, gospodar Nikola.

Zid bi bio obnavljan, čak i brižljivo čuvan, ali uzalud. Dovodeni su neimari iz drugih gradova, najbolji graditelji iz svih poznatih zemalja, dizali ga iznova, ugrađivali nove materijale, ali sve bi bilo uzalud. Ostaviti ga srušenog i tako udovoljiti prstu sudbe – razmišljao je gospodar grada – ili opet, poput njegovih predaka, povesti narod za sobom, krenuti u potragu za novim staništem. Domišljati odgovor bilo je uzaludno kao i dizati zid iznova, rješenja naprosto nije bilo.

Kad priča o zidu i Danici dođe gospodaru Nikoli do ušiju, rasrdi se, ali ubrzo i pribra. Nedoumicu oko južnog gradskog zida mora brzo razriješiti. Ne smije biti nikakve sumnje u vezu zida i Danice, ne smije se dozvoliti da na njegovu, gospodarevu kuću padne i trun sumnje. Gospodar Nikola, stoga, iz najudaljenijeg grada zemlje pozva čuvenu zvjezdoznanku Anastaziju¹²

zida, pa i vlastitog ugleda.

Gradom zavlada dah iščekivanja. Svi su iščekivali, svi osim Danice koja i ne zna nizašto drugo osim za svoju ljepotu.

– Ovo je mjesto sreće i spasa – reče gospodar zvjezdoznanki Anastaziji. – Ovdje smo došli bježeći od pošasti bolesti, a evo nas nesreća opet snašla. Izgleda da je i ovo mjesto proketo. Možda smo nebu zgriješili, a nitko od nas ne zna taj tajni grijeh zbog kojeg nas nebo opominje.

Anastazija se duboko zamisli i dugo ne reče ništa. Očima mudraca i vještice istovremeno, zažmirka i puna sigurnosti u uspjeh vlastite misije reče:

– Idem, čekat ću poruku zvijezda, gospodaru, a kad se vratim, za dan, dva, pet, znat ćeš što ti je čitniti – reče zvjezdoznanka i odstupi.

Danica ispunjena svojom ljepotom i ne sluti crne slutnje očeve. Zagledana u zvjezdano nebo nad gradom u svojoj se ljepoti sa zvijezdama takmiči. Zajedno s njom bdije cijeli grad. Otac zabirnut, ostali stanovnici s pogledom punim iščekivanja, a zvjezdoznanka Anastazija daleko izvan zidina očekuje glas zvijezda.

I ne prođe mnogo, a zvjezdoznanka Anastazija se vrati u grad praćena znatiželjnim pogledima. Gospodar Nikola je dočeka očima u kojima je bilo i straha i nestrpljenja:

² Anastazija – značenje: uskrsnula, oživjela

– Kaži, kaži, šta nam to zvijezde poručuju...

– Zvijezde, gospodaru Nikola, – svečanim će glasom Anastazija – ne samo da kriju naše tajne, one nam ih i otkrivaju. I koliko god da nas njihovo skrivanje tajni rastužuje, još više nas rastužuje otkrivanje tajni. Malo je onih koji mogu podnijeti govor zvijezda, ali htio si i čuj rješenje svoje tajne. Ovaj grad je okužen nekom zloćom. Treba ga očistiti. U južni dio gradskog zida morat ćeš uzidati sjenu najljepše djevojke.

– Pa to je moja kći – prekide je Nikola prestravljeno.

– Tko zna, možda i nije... – zvijezdoznanka će.

– Pa, svi znaju da je moja kći najljepša, ne samo u gradu, nego i u cijeloj okolici – istovremeno će i sjetno i ponosno gospodar Nikola.

Spusti se na naslonjač, zamišljeno odmahnu glavom:

– Ne, neću da čujem da ona... – uzdahnu. – Hoće li se tada zid prestati rušiti?

– Tak onda kad u njega ugradiš sjenu najljepše djevojke. Ali pazi, do tada će se zid rušiti svakog punog mjeseca sve dok to doista ne bude sjena najljepše djevojke. A kad to učiniš i zvijezde ti potvrde da si dobro učinio, onda tu djevojku postavi za gospodaricu grada.

– A ne poslušam li glas zvijezda? – upita gospodar Nikola, ali ne dočeka odgovor. Zvijezdoznanka Anastazija ispunivši svoju zadaću vrati se putem kojim je i došla.

Gospodara Nikolu poče razdirati strah zbog proročanstva i želja da ga na vlasti naslijedi njegova jedinica, lijepa Danica. A šta ako Danica doista nije najljepša – mišljaše – ne samo da joj neće pripasti vlast, nego će izgubiti i svoju kćerku uzidam li njezinu sjenu u južni gradski zid... A ako... I prvi put mudri gospodar Nikola ne bi mudar. Pokoleban u vlastitom uvjerenju da je Danica najljepša, ne obznani glas proroštva i gle... ne okrenu se svijet naopako zbog čega je potajice strahovao.

Sve opet bi po starom, ali zakratko. Jednog jutra lijepu Danicu nađoše okamenjenu u njezinoj ljepoti. Bol razdera srce gospodara Nikole i cijelog grada. I opet gospodar Nikola posla po zvijezdoznanku Anastaziju, ali ona ne dođe. Samo je poslala poruku: Beskorisna ljepota je ljepota za gledanje, ovako okamenjena bit će najbolje i najdulje sačuvana. Zvijezde nisu promijenile svoju poruku.

U velikom bolu gospodar Nikola obznani cijelom gradu poruku zvijezda i svi zanijemise, dočekaše to kao prijetnju sudbe od koje se ne može umaći. Strah zahvati sve djevojke i sve roditelje koji imadahu žensku djecu. Svaka od djevojaka najednom poželje biti i najljepša i najružnija, dok je roditelje zanimalo samo to kako spasiti svoje dijete.

U tom metežu pred gospodara Nikolu dođe lijepa i siromašna pastirica Zvijezdana.

– Gospodaru, možda i nisam najljepša, ali za mnom nitko neće požaliti. Uradi sa mnom kako to od tebe zvijezde traže.

I opet sve djevojke, mada u silnom strahu, postadoše zlobno zavidne, ali niti jedna ne istupi naprijed. Gospodar Nikola se zamisli pa reče:

– Neka bude po tvome, Zvezdana. Čak i ako nas ne spasi tvoja ljepota, spasit će nas tvoja dobrotu.

Kako rečeno, tako učinjeno. Zvezdana svojom ljepotom i dobrotom spasi grad, skide s njega znak kojim ga zvijezde obilježiše. Sreća se opet vrati u grad koji zbog Zvezdanine žrtve prozvaše Zvezdangradom. Ili se možda još od ranije grad tako zvao... ? No, to i nije važno, to ionako niti i ne možete provjeriti. Ima nešto u što se i sami možete uvjeriti. I danas, mada je Zvezdangrad napušteni i razrušeni grad, ispod njegovog južnog zida nalazi se izvor bistre planinske vode koji narod ne zove slučajno Zvezdanine suze...

PRIČA O ČUDNOM DOGAĐAJU KOJI SE ZBIO U ZVJEZDANGRADU

U stara i veoma daleka vremena u Zvezdangradu, u srcu planine Zvijezde, u carstvu ljepote i dubokih šuma živjeli su, u sreći koja je nalikovala na one iz najljepših priča, ljudi spokojni i sretnim zvijezdama obilježeni. Bez osjećaja za vrijeme, bez ratova i pošasti taj je mali grad živio od zemlje i njezinih plodova, od lova i ribolova, od stočarenja, i tek ponešto malo od trgovine koja se odvijala na prostranom gradskom trgovištu i to subotom, danom uoči jedinog gradskog blagdana – nedjelje.

Gradom je, nakon smrti dobrog gospodara Stjepana, upravljala njegova kćerka jedinica, lijepa Jelena. Na očevoj samrtničkoj postelji dala je obvezu da će cijeli svoj život posvetiti blagostanju žitelja Zvezdangrada, da će nastaviti mudro upravljati gradom slijedeći dobar očev primjer, da će vladati pravedno na korist i ugled cijelog grada. Što obećala, to i činila.

Neki od žitelja su sreću i blagostanje u Zvezdangradu pripisivali poštovanju božjih zakona, drugi su mislili da je to tako zahvaljujući odvojenosti grada od ostalog svijeta, a najviše njih je vjerovalo da je to poradi dobrote gospodarice Jelene koja je predanošću cijelog svoga bića i salamonskom mudrošću upravljala Zvezdangradom dugi niz godina.

Njezino ime, njezina ljepota i mudrost, te blagostanje u Zvezdangradu nisu mogli ostati nezamijećeni. Glas se o njoj najprije raširio bližom okolicom, a potom i u najudaljenije krajeve zemlje. O njoj pričahu trgovci kojih je iz subote u subotu na gradskom trgovištu bivalo sve više. Glas o Jeleni pronese se i izvan granica zemlje.

Ubrzo gospodarici počeše pristizati ponude za udaju. Dolazila su poslanstva moćnih država, čak knezovi i prinčevi osobno, ali Jelena, vjerna zavjetu, odbijaše ih sve odreda. Plašila se, naime, da bi njezino vezivanje za nekoga označilo i kraj sreći i blagostanju, slobodi i ljepoti življenja, na što je Zvezdangrad osobito bio ponosan.

A onda se, jednog dana, u gradu pojavi mladi grčki trgovac Teofil² i zaželi se pokloniti Jeleninoj mudrosti i ljepoti, zaželi joj izručiti najljepše poklone Istoka.

Kad se Teofil pojavi u skromnom Jeleninom dvoru opčinjen njezinom ljepotom, pade na koljena:

– Premudra gospodarice... – poče on.

– Ustani, Teofile, preda mnom nitko ne kleči i to je jedan od najsvetijih zakona ovoga grada.

Teofil ustade i bi opčaran blagošću njezinih očiju, nekom višnjom ljepotom koja je iz njih zračila, ali više od svega bi opčaran njezinom skromnošću.

– Premudra gospodarice – otpoče opet – o tvojoj ljepoti i mudrosti dopro je glas i do krajnjeg Istoka, ali ono što se priča jedva da je dostojno onoga što moje oči vide. Dopusti da ti moji darovi, sad tek znam da su to samo skromni darovi, iskažu sve moje poštovanje i divljenje.

– Nikad nisam primala darove, ali, evo, tebe ne mogu odbiti. Sve će ovo još danas biti podijeljeno među mojim narodom. U to ime ti zahvaljujem.

Teofila to zbuni. Ovakvo čudo svijet još ne vidje – pomisli i odstupi s dvora.

Međutim, Teofilovo prisuće u gradu bivalo je sve očiglednije. Čak i o njemu počeše kružiti razne priče. Znalo se pouzdano samo to da je cijelo svoje bogatstvo prodao skoro u bescijenje i nastanio se u Zvezdangradu. I tko zna kako bi priča išla dalje, da jednog dana, kad se tomu nitko nije nadao, usred ljeta, ne zapadoše veliki snjegovi na planini Zvijezdi. Prst sudbine!

To, dakako, sve iznenadi i začudi, a onda zabrinu. Međutim, pravu pometnju unesoše tek

stari koji govorahu da se takvo što nikad nije upamtilo i da to mora da je božji znak i opomena prije propasti ili đavolja smutnja protiv gospodarice Jelene.

Ali mudrost gospodarice Jelene još jednom prevlada i ne poremeti se normalan život. Međutim, kako su dani odmicali i bližila se zima svi vidješe da to zlo nije prolazno, te grad zahvati neopisiv strah. A sa strahom gradom počeše kolati razne priče.

I dođe proljeće, i ljeto, i cijela godina prođe, a snijeg ne okopni. I bi tako godina, i druga, i bijaše ih sedam, dugih, hladnih, sniježnih, gladnih. I nikad im kraja. Strah i jeza na sve strane. Pomriješe mnogi od gladi i

studen. Sedme godine, kad već nitko od mudraca ne znade odgonetnuti uzroke zla koje zadesi Zvezdangrad i kad je već odlučila povesti narod u krajeve u kojima nema snijega, gospodarica usni san. U snu joj se javi premudri gospodar Stjepan.

– Ne vodi narod s njegovog ognjišta – reče joj. – Ovdje je stoljećima, ovdje su svi njegovi živi i mrtvi. Kazna koja ga zadesi je tvoja krivnja. Prezrela si najveću ljubav koja se ikada pojavila u ovom gradu.

Jelenu san probudi, zabrinu se, pade na koljena ne shvaćajući ništa osim da je ona na grad navukla kaznu. Silno je to ražalosti i odmah, uputi po tumače snova.

– Ovo je kraj naših nevolja, presvijetla gospodarice – rekoše tumači snova. – Ne moramo ići iz Zvezdangrada. Snjegovi će okopniti i sve će opet biti kao prije. To o prezrenoj ljubavi je samo potvrda naših riječi – rekoše. – Srce zbog ljubavi vene sedam godina.

Gospodarica pade na koljena:

– Bože, pa to može biti samo Teofil.³ Ali...

Hitro naredi da ga pronađu i dovedu, ali Teofila ne nađoše. O njemu nitko ništa nije znao.

U grad se ponovo vrati sreća i svi bijahu radosni osim gospodarice Jelene.

TUŽNA POVIJEST AMBROZIJA ALKEMIČARA

Sve uz njega vezano, od samog je početka bilo neobično. U Dolinu željeza je došao praćen mrklom noći i nevremenom kakvo se rijetko pamti. Ono što će se poslije njegova dolaska pričati o njemu bit će i istina i jednako nevjerojatna izmišljotina, ali čija, to nitko nije znao.

Da li je priča o njemu došla s njim i njegovim slugom Stjepanom, ili je nastala u Dolini željeza, ne zna se, ali je posve izvjesno da je naziv surovih planina ponad Doline s njegovim dolaskom postao i ostao – Perun i Bogoš. Ovo je priča o Ambroziju³ ⁴Alkemičaru, čovjeku koji je u Dolini mnogo toga prvi imenovao, učinio i trajno obilježio.

Kako je došao u Dolinu, je li možda bio protjeran iz nekih dalekih krajeva, je li zalutao s tovarima čudnih sprava i alata, ni to nitko nije znao, tek tu se obreo i tu i ostao. Njegov sluga Stjepan bio je nijemi čuvar

³ Teofil – značenje: božji prijatelj

⁴ Ambrozije – značenje: besmrtni, božanski, neumrli

tajne koja se uselila u napušteni i usamljeni majdan u donjem toku rječice Stavnje, sve do njegove smrti. Pogled znatiželje koji ga je spočetka pratio, uskoro je zamijenio tihi šapat podozrivosti, potom prituljenog straha i najposlije, kako to obično biva, otvorene netrpeljivosti.

Nitko od stanovnika Doline željeza nije znao zbog čega bi imao nešto protiv Ambrozija, nikome nije učinio zlo, nikome niti pomislio što našao, čak je isijavao blagost kakvu u Dolini nitko nije, ne samo imao, nego nikad ni vidio. Istina, rijetko se susretao s ljudima, ali je i u tim rijetkim trenucima oko sebe sijao dobrodušnost. Ni sluga mu Stjepan nije imao ni trunke zla u očima. Dapače bi se moglo reći, da ih je tkogod nepristrasno pogledavao sa strane, da su obični dobri ljudi zabavljeni svojim poslovima, čak mnogo više od svih drugih radišnih ljudi kojima je Dolina obilovala.

Na stari kop željezne rude Ambrozije je odlazio, kao i tolike druge majdandžije, dvaput tjedno i uvijek je, za razliku od drugih, uzimao najmanju količinu, ali zato najkvalitetnije rude koju je dugo birao, a onda mjerkao, odmjeravao, odvagivao, zagledao kao da kupuje konja ili bira djevojku za svoga, vjerojatno nepostojećeg sina. U tim trenucima, ili baš zbog njih, ljudi su ga izgleda najviše i prezirali. Nisu razumjeli ono što radi, smetala im je i sigurnost kojom je nastupao u svom poslu s rudarima, a i činilo im se da s odabranim grumenjem u svoj majdan odnosi i neku njima zauvijek nedokučivu tajnu. Ipak, Ambrozije se nije obazirao ni na podozrive poglede, ni na domundavanja, čak ni na otvorene poruge ili zajedljive primjedbe. Istine radi, mora se reći da nitko nije učinio ni najmanji napor da se približi tom pomalo čudnom čovjeku koji je u njihovu dolinu donio neobičnost dalekih krajeva, ponajprije u vanjskom izgledu: odjeći, obući, dugoj polusijedoj kosi i jednako takvoj bradi, ali i u onom mnogo važnijem: u neobičnosti znanja i ponašanja kojima se, doduše, nije razbacivao, ali je u njima ustrajavao takvim marom kakav nisu razumijevali ovdašnji rudari, majdandžije, ratari ili stočari koji su bili sve to pomalo.

Povoda za podozrenje pružao im je i redoviti mjesečni odlazak sluge Stjepana u nepoznatom pravcu, ali više od toga neobičan sjaj vatre i boja dima koji su se dizali, osobito noću, kao oreol nad Ambrozijevim majdanom. Da je tkogod mogao zaviriti u majdan i vidjeti svojim očima sve te sprave kojima je bila ispunjena ta svakako neobična prostorija, tek bi onda bujica zavisti, nerazuma i zlobe preplavila ionako uznemirenu Dolinu.

Ne prođe, međutim, mnogo, a najugledniji najmudriji majdandžija Ivan Vran⁵, vidjevši šta se dešava i šta se sve može dogoditi, sazva sve ljude od zanata:

⁵ Vran - značenje: crni

– Braćo, poznato vam je sve ili skoro sve. Ambrozije je tu, u našoj dolini, već skoro godinu dana. Nikome zla ne čini. Nikome, doduše, ni nekog vidljivog dobra. Ali, tko se od nas njemu obratio za pomoć, za savjet, tko? Zar nije istina da svi podozrijevamo od njega? Ne znači li to da je bolji od nas? Da je drugačije, sažalijevali bismo ga, ne bi nam smetao. Ovako...

– Kad bismo samo znali šta unutra skriva, šta li nam iza leđa snuje? – dobaci netko.

– To je barem jasno. Bogu se ne moli, nevjernik je, još došljak i bavi se onim što nikad nitko nije činio u našoj dolini. S đavolom je u savezu. Bit će da traži zlato, da je alkemičar, a oni su, pa to svatko zna... – drugi će.

– Stanite – nastavi Ivan Vran – čak i ako je hulitelj, ako s đavolom miješa mirise i ako se noću nad njegovim majdanom diže crvén, to još ništa ne znači. Nego, pustite vi mene da ja pođem k njemu, da popričam s njim.

Tako i bi. Ivan Vran ne sačeka ni noć da padne, nego se uputi k Ambroziju.

– Meštre, mislim da znaš – poče odmah s vrata – šta se o tebi priča. Jedni kažu da zlo snuješ u Dolini, drugi...

– Znam, znam – prekide ga Ambrozije. – Uvijek i svuda isto. Nije ovo prvi put. Prati me to cijeli život.

Ivan Vran i Ambrozije brzo nađoše zajednički jezik. Ljetopisac kome dugujemo i svjedočanstvo o imenovanju planina nad Dolinom bilježi i nastavak priče koju evo, prvi put, otkrivamo javnosti, s nadom da ne diramo u tajne jednom zauvijek pohranjene na groblju zvanom Ruda gdje već više od dva stoljeća počivaju i Ambrozije i Ivan Vran i Stjepan i toliki drugi rudari i majdandžije Doline željeza. Vjerujem da i ne slutite (i sâm sam u to jedva povjerovao) da je ljetopisac bio nitko drugi nego Ambrozijev sluga Stjepan. Odavde dalje donosimo njegove riječi, uvjereni da priča neće ništa izgubiti od zanimljivosti.

Moj gospodar je, neka je njegovoj dobroj duši pokoj, već godinu dana mrtav. Vrijeme je da se zabilježi najtužnija priča za koju znam. To sam dužan i njemu i sebi, i svima koji su ikad susreli ovog dobrog i umnog čovjeka; dužan sam, naime, reći istinu zbog koje je sâm imao više briga i neprilika nego svi drugi oko njega. Kad sam mu došao u službu, gospodar Ambrozije se već bio vratio iz dalekog Karma gdje je kod veleučenog Arnolda von Golda⁶ bio ušao u tajne alkemije. S talentima koje je imao, mogao je postati najpriznatiji alkemičar svoga doba, ali je požurio da se vrati u rodni Sas i zaprosi lijepu Anu Batistu, djevojku iz

⁶ Čitaj Arnold fon Gold – značenje: Arnold – vladar orlova; Gold – zlato

susjedstva na koju je mislio sve tri godine svoga učenja u Karmu. Ana se, međutim, već bila udala za bogatog trgovca istočnjačkom robom. Kako je to saznanje Ambrozije primio, jedva da je potrebno išta reći, međutim, ostao je još neko vrijeme u Sasu u nadi

da će mu se Ana, sad kad je opet tu, vratiti. Ali život nije kao priča. Ambrozije je venuo u duši i tijelu, dok najposlije nije krenuo u svijet, u potragu za svojom srećom, čvrst u nakani da se u Sas vrati bogat, dovoljno bogat da kad-tad u životu vrati Anu u svoj, činilo mu se, bez nje, besmislen život.

Lutao je svijetom, bježeći od Sasa, a uvijek mu se potajno okrećući, ostavljajući barem u mislima trag kojim mu se valja vratiti; lutao je u potrazi za rudnim nalazištima, tražio uvijek bolje i sve bolje i bogatije rudokope, usput je dobivao sijede vlasi, na leđa malo-pomalo slagao breme godina i ostajao ustrajno nijem u svojoj tuzi, valjda jedinom trajnom podsjetniku na rodni Sas. Jedinog sugovornika imao je u mojoj nijemosti i sumnjam, mada je i sam dao naslutiti, da bi uza se mogao podnijeti nekoga tko govori i tko ne razumije šutnju.

A onda je, jednog dana, od nekih trgovaca koji su dolazili s istočnih strana, čuo za Dolinu željeza i – krenuli smo. Krenuli smo smjesta i žurno kao u obećanu zemlju. Kao da je znao ili se barem nadao da ide na mjesto gdje će konačno naći ono što traži. To ga je oraspoložilo i prvi put mi je govorio o nekim tajnama alkemije. Međutim, ništa od toga ni dandanas ne razumijem, ali ipak bilježim njegove riječi. Neka budu upamćene. Alkemija je – govorio je – božansko ili đavolsko, kako tko gleda na to, umijeće pretvaranja neke kovine u zlato. Ali, nije sve u zlatu, stvari su duboko spojene s vrijednošću duha koji traga za pitkim zlatom, za vječnošću, za srećom. A onda bi se vajkao: kome ja to pričam?, ali nije prekidao, nastavljao je. Zlato je besmrtnost, veliki cvijet istine do koga se dospijeva tajnim putovima spoznaje, a ne samo kazna i prokletstvo za pohlepu kako se voli reći. Malo toga sam, priznajem, razumio. I dalje sam mislio kako traži samo zlato koje bi jednom zauvijek natovarilo na konje i vratio se u Sas i njime kupio ljubav žene koju je volio više od svega. Valjda mi uspomena na mog gospodara može oprostiti ovu zabludu.

Satima smo išli dugim, dugim kanjonom uz tok rječice za koju smo poslije saznali da je mještani zovu Stavnja (ime nejasnog porijekla). Bio je ushićen. Govorio je: to je to. To mora da je ono što tražim. Ovo je najljepši kanjon koji znam. Djeluje tako lijepo i zastrašujuće istovremeno. U ljepotu sam se i sâm odmah uvjerio, a ono zastrašujuće, ono najstrašnije što je gospodar slutio, doživjeli smo u sami mrak i na samom ulazu u Dolinu. Takvo nevrjeme, takvu grmljavinu i sijevanje nikad u životu, ni prije, ni poslije, nisam vidio. Ovo je, govorio je, uistinu prava dolina željeza. Samo ona može privući ovoliku buku gromova. A kad je vidio dva velika brda što su se prijeteći nagnula nad Dolinu, rekao je: to

se svađaju vrhovni bog Perun i njegov vječno neposlušni sluga Nebog ili Bogoš, kako ga još zovu.

I ovdje smo, kao i drugdje, doživljavali niz neprijatnosti. I opet je, kao i uvijek, bila kriva naša šutnja, naša neobičnost. Jednima je smetala gospodareva duga kosa, drugima brada, trećima njegova tuđinska odjeća, četvrtima što nismo ništa tražili, petima čudan tovar i tako u beskraj. Na to smo bili navikli, pa nam nije smetala ni podozrivost, ni nepovjerenje, ni otvoreno iskazana mržnja. Ljudi su posvuda isti, a razloga za mržnju ima više nego što bi ih svi ljudi svijeta mogli pobrojati. Tako je govorio gospodar. Razloge za ljubav, za prijateljstvo, za povjerenje, čovjek uvijek iznova mora otkrivati i to mu je izgleda teže.

Gospodar nikad nije htio prvi prići ljudima, prvi učiniti korak, prvi pružiti ruku povjerenja. U početku mi je to smetalo, ali sam se navikao na njegov način života i to je postalo dio mene. Širok, otvoren pogled i blagi smiješak bilo je sve što je nudio ljudima oko sebe, ali izgleda da je to bilo premalo. Nerijetko.

Sad kad ga nema i kad mu više ne dugujem vjernost, onu vjernost kojom sam ga darovao više od dvadeset godina, sad sam više nego ikad ranije vjeran njegovom životu, njegovoj uspomeni iznad koje još uvijek stoji, poput stijega, velika ljubav za Anu. O njoj vam, nažalost, ništa ne mogu reći. Nikad je nisam upoznao. Tek sam je poizdalje nekoliko puta vidio i to je sve. Ono što o njoj znam je blijed mozaik koji sam sve ove godine uporno sastavljao iz rijetkih i škrtih gospodarevih opisa. Tko zna je li uopće i živa, je li se ikada sjetila gospodara Ambrozija, je li pomislila na bol koji mu je nanijela, je li i sama trpjela bol? Nagađam jer je to jedina igra misli kojoj se ustrajno odajem, a i to samo stoga što mi se uvijek činilo da se gospodar Ambrozije potajno u sebi bavi istim mislima u šutnji kojom se okružio kao kakav monah.

Ono što pouzdano znam i što kao gospodarevu želju moram ostaviti zabilježeno, a što se možda odnosi na njegovu trajnu misao na Anu, je ovo: Učili su me na samom uvodu u alkemiju da onaj tko ne uspije, nije uspio samo zbog nedostatka duhovnih priprema, a evo ja znam da onaj tko ne uspije, nije uspio i zato što je više od vjernosti i odanosti tajni bio odan ljubavi. Tako je moja tuga dvostruka, a da i ne govorim o nerazumijevanju ljudi. Jedina radost je ovo iskustvo, a i za to je vrijedjelo živjeti. Zapisao sam evo i ovo, ali i njegovu želju da kosti ostavi u Dolini željeza u kojoj je, kako je rekao, ponovo naučio sanjati i iz koje bi, vjerojatno, morao ići da nije naišao na mudrog Ivana Vrana koji je, mada oružar, bio najplemenitiji čovjek koga je sreo, kako je rekao, na svojim lutanjima od Sasa do Doline željeza.

Lijepu Anu, od dolaska u Dolinu željeza, nikad više nije spomenuo. Ni na samrtni kad se, činilo se, sentimentalno sjećao cijelog svog života. Tek je rekao (da, samo to je požalio) da ne može prežaliti što nije

prihvatio ljubaznu ponudu Ivana Vrana koji mu je ponudio ruku svoje najmlađe kćeri Aurelije.⁷

Pisac ovdje prestaje slijediti Stjepanove zapise. Treba reći samo još to da u Dolini i dan-danas ima mjesta koja ukazuju na neku vezu između Doline i Ambrozijevog rodnog Sasa. O tome ova priča ipak ne bi.

KAKO SE OBOGATIO MIJAT JELIĆ

– Hajde, čovječe božji, lezi!

– Pusti me, ženo, bogati!

Mijat priđe prozoru, malom oknu na maloj bosanskoj kući. Pod prozorom stol, a na njemu petrolejka. U sobi se naziru sjene što ih obilata mjesečina šara po zidovima.

– Mijate, probudit ćeš djecu. Treći put noćas ustaješ, što ti je, čovječe?

– Pusti me, ženska glavo, moram napolje. Samo ti spavaj.

– E neću – zainati se žena – reci mi što ti je. Nikad takav nisi bio. Da nisi što loše usnio? Da nisi, ne daj bože...

Mijat priđe krevetu i sjede na njega. Pogled mu kruži sobom. U kutu karbitna lampa i rudarsko odijelo obješeno o veliki čavao. Na drugom zidu križ i slike svetaca. Žena se okrenula slikama i križu i nešto šapuće, moli se...

Mijata su znali na cijeloj Vrhovini. Uostalom, tu se u nekoliko sela od Mira, preko Bijelog Borja, Tisovaca, Pržića i Višnjica uokolo skoro svi znaju. Obitelj Jelića bila je najbrojnija i najpoznatija, a među njima i Mijatova i njegove braće koji su svi odreda radili u rudniku. Zapravo je većina Vrhovljana bila zaposlena u rudniku željezne rude koji je od Droškovca dolazio skoro do pod njihova sela granajući se bezbrojnim rukavcima i hodnicima kao kakva stokraka zmija.

Bavili su se seljani i zemljoradnjom i stočarstvom, ali sve to jedva da je spomena bilo vrijedno jer zemlja uokolo i nije bila pogodna za poljoprivredu. Kud god zakopaj, ruda, crvena, masna... Bogate šume i rudna blaga nadomak samom Varešu učinila su da ova sela budu među bogatijim u okolici jer, zaboga, nije mala stvar raditi u državnoj službi. Još carskoj!

– Usnio sam nešto... – najposlije otpoče Mijat cupkajući brk, zabrinutog pogleda – ali me nekako sramota reći...

– Bože, čudna li čovjeka. Kao da se od jučer znamo. Dvadeset

⁷ Aurelija – značenje: zlatna

godina jedno drugome pričamo snove, a ti... – bodri ga žena radoznala čuti što se to s Mijatom događa.

– Baš zato! Nikad mi ovako nešto u san nije došlo. Možda sam ja i poludio...

Kata ga pogleda. U polutami sobe nazire mu zabrinuti profil, bijelo noćno rublje na njemu, tamo gdje ga mjesečina dotiče, bliješti. Nasloni mu glavu na rame. Pokazuje mu da mu nitko nije tako blizak kao ona i ako njoj neće reći, kome će...

– Pojavi se čovjek u bijelom... – započe Mijat, ali oteže, kao i bi i ne bi govorio.

– To je anđeo... – prekide ga žena.

– Stani – reče on – ne daš mi riječ progovoriti. Ti uvijek sve znaš. Pojavi se čovjek u bijelom, kažem, obasjan jakim svjetlom i reče mi da na Glavici, iza groblja, dvanaest koraka iza kapelice kopam dok ne nađem zlato...

– Mijate, što ti je? – zabrinu se Kata. – Zlo je snivati zlato. To je đavolska posla – reče i poče opet šaputati neku molitvu.

– Ne znam čija su posla, ali mi nije drago što to sanjam. To sam usnio i prošle noći...

Kata ga više i ne sluša. Uspravila se, podbočila jastucima – šapuće molitve jednu za drugom. Mijat se vrati u krevet. Valja spavati, pomisli. Ujutro rano na posao, a onda sjeća drva za dugu varešku zimu. Nikad odmora pod nebom, brine Mijat svoje brige, ali mu iz glave ne izlazi jaka svjetlost i san. Još mi samo ovakvi snovi trebaju. Kao da ima kruha bez motike, kao da nije rečeno da će čovjek u znoju lica svoga kruh svoj zarađivati... Dobro je da se može ikako i raditi. Primiri se i usnu tvrdim snom izmučenog rudarskog radnika, snom pravednika, kako bi se to reklo.

I u novu noć Mijat je ušao umoran i ni na kraj mu pameti nije bio san o zlatu koje ga negdje tobože čeka zakopano i nudi mu se. Uostalom, nije mu ni potrebno. Život mu je ionako dovoljno lijep. Sretan brak s Katom, četvero djece koju je skoro na put izveo. Nešto kućice njemu i ženi dosta, a ako djeca štogod hoće neka sebi prave danas-sutra čak i dvorce, nije ga briga. Pomoći će, bude li mogao. Ne bude li mogao, nikom ništa, ni njemu nitko nije pomagao, pa evo ga... Sve se stekne u životu, samo ako se zdravo. Sve je stekao sa svojih deset prstiju... ili devet, svejedno. Jedan je prst izgubio u rudniku, i još je dobro prošao...

Ali i treće se noći pojavi jaka svjetlost Mijatu u san. Mijat ustade i poče se spremati. Uze kramp i lampu i pred samu zoru osamari dva konja i zaputi se put Glavice. Žena ga pogleda izbezumljeno, ali ne reče ni riječ. Mijat je gleda, ali ne govori nijedne. Jedino primijeti kako se Kata opet krsti, ali kako je to često radila i ne osvrnu se na to kao na nešto neobično. Na oba konja priveza sepete i krenu. Na istoku se tek počеше

javljati prvi traci zore. Domalo će se oglasiti i prvi pijetlovi i seoski psi. Zažarit će se lampe i zadimiti iz kuća, prvi će radnici krenuti na posao. Mijat, međutim, ide svojim poslom i ne obazire se na selo koje tek što nije počelo svoje dugotrajno buđenje.

Natuče kapu na čelo, štap čvrsto stegnu u ruci i krenu u pravcu Tisovaca. Bešumno prođe Bijelim Borjem, zaklonjen sjenama jela i borova i prugom se uputi kroz šumu.

Nadomak Tisovaca susretne ga Ivan.

– Kud si ti, kume, poranio? – začudi se Ivan – Kud ćeš na posao s konjima?

– Ne idem ja na posao – reče odlučno, glasom čovjeka sigurnog u sebe i svoj naum – Idem kopati zlato.

– Mijate, jesi li dobro spavao? Šta ti je? – ne skriva Ivan svoj zabrinutost.

– Usnio sam da na Glavici iza kapele ima zlata, pa rekoh što da ne nakopam sebi nekoliko sepeta.

– Mijate, kume, brate, da nisi malo pomaknuo, da nisi pio bunike, vrele rakije, da nisi jeo gljiva...? – Ivan ga pokušava zaustaviti, hvata ga za odjeću.

– Hajde, hoćeš li i ti sa mnom?

– Ne budi lud, gdje ćeš snovima vjerovati? Nisi baba!

– Ako hoćeš, hajde.

A Ivan, vjerovao – ne vjerovao, pođe za Mijatom. Neće ga valjda samog pustiti. Može sumanut, ako već nije. Ipak, kum mu je. A nije kumstvo bilo što. Čak i da nisu kumovi...

Kad dođoše na uzvišicu iznad sela na kojoj se nalazilo groblje i kapelica, Mijat sav ozaren prvim tračcima zore i nekom nutarnjom svjetlošću, a pritom veoma ozbiljan ode do kapelice i stade premjeravati koracima, brojati nešto u sebi. Jednom, pa drugi put. Pa opet, kao da sam sebi ne vjeruje. Onda stade i reče:

– Tu je. Tu ćemo kopati – i upre prstom u zemlju.

Ivan ga gleda, mjerka, sumnjičavo vrti glavom suče brk ali nikako Mijatu pogled da ulovi. Sav u čudu gleda kako Mijat iz sepeta vadi pijuk i počinje kopati. Na istoku zora već dobrano osvaja. Ivan stoji kao ukopan i gleda.

I nije dugo Mijat kopao kad se ukazaše dukati. Mijat, lagano i sigurno, kao da to radi godinama, skine s konjâ sepeta i puni ih. Ubrzo su do vrha napunjeni zlatom. Ivan jednako gleda i ne može sebi da dođe. Gleda đavolji posao i ne vjeruje očima. Mijat ga i ne primjećuje. Tek kad je htio krenuti natrag u selo reče mu:

– Uzmi, trpaj koliko možeš.

Ivan uze nekoliko dukata i stavi ih u džep, sumnjičavo vrteći glavom i više gledajući u Mijata nego u zlato.

– Uzmi, uzmi još, Ivane – reče Mijat. – Uzmi slobodno – nutka ga.

– Dosta je meni i ovoliko – uzvratila Ivan, a već u sebi smišljala kako će se kasnije vratiti s konjima i kako će i sam napuniti svoje sepete. Zapravo, pokupit će sve, sve što bude. Prvo treba da se uvjeri da sve što je vidio nije san, da nije varka.

I ne prođe mnogo, a Ivan se žurno vraćao na mjesto gdje je domalo bio s Mijatom. Ali, gle, Ivan ne nađe mjesto. I on stade brojati korake, mjeriti, odbrojavati, prvo u sebi, pa onda naglas. Najposlije stade kopati. I kopao je, kopao. Sve žurnije, sve bjesomučnije. Kopao je satima, skoro do podne. Ni na posao nije otišao. Ali ne nađe ništa, zlatu ni traga.

Najposlije umoran, uspravi se da obriše znoj. Zamisli se, zavuču ruku u džep, a tamo nekoliko dukata. Pravi su, nije san, pravi pravcati dukati. Zlato. Sjede i otpuhnu, pripali cigar duhana.

– Ništa od mog zlata – reče tiho, pa to ponovi još tiše, tužno, pa još tužnije...

A Mijat Jelić je postao bogat čovjek i otada je cijela njegova obitelj najbogatija na Vrhovini.

KAKO SU DRVA PRESTALA SAMA DOLAZITI IZ ŠUME

U davna, davna vremena živio na osunčanim obroncima šumovite planine Zvijezde seoski knez Glavan. Imao on sina jedinca Ivana, nadaleko poznatog po radinosti i čestitosti. Kao i otac mu, sve čega bi se Ivan dotakao pretvarao bi svojim rukama u blagodat. Zato i jesu Glavanovi imali svega, i baš zbog toga su bili najuglednija obitelj u okolici. I da ni zbog čega već bi zbog čestitosti Ivan zapao za oko mnogome ocu i majci koji su imali kćerku za udaju. A Ivan je bio uza sve to i naočit, lijep momak. Kako su se samo za njim osvrtaale djevojke. One siromašne s uzdahom koji odaje pustu želju, a one bogatije i iz uglednijih kuća s ohološću ne tako rijetkom kod takve čeljadi. Ivan to i primjećivao i ne primjećivao, a pogled kriomice poklanjao samo jednoj, lijepoj i oholoj Barbari. Takva ljepota mora biti svjesna same sebe, mislio bi, takva ljepota i takav ponos moraju biti jedno s drugim. Najposlije, takva oholost zaslužuje da bude osvajana i na kraju – pobijedena.

Ivan mislio jedno, otac mu drugo. Ivan mislio na ljepotu i ponos, a otac mu na skromnost i čestitost; Ivan mislio na Barbaru, a otac na Katarinu. Ali kako Ivan neće da bude po očevom, nego po njegovom, to otac popusti. Ta, sin mu je jedinac. Treba li uopće reći da je majka bila na sinovljevoj strani? I tako, što mnoge djevojke snile, to Barbara dobila.

Pala joj kašika u med, govorili jedni. Takva čestitost zaslužuje takvu ljepotu, govorili drugi. A život, život išao svojim tokom.

Treba li reći da je u ta davna vremena čestitost bila nagrađivana i pravim blagostanjem. Dovoljno je bilo čestitu čovjeku da u zemlju baci sjeme i naopako i sve bi mu niklo u izobilju.

A kako mu se tek stoka množila. Bilo je dovoljno da Ivan i otac mu pođu u lov i već bi, kao po nekom čudu neviđenom, zvjerinje se počelo sudarati s njihovim ubojitim strijelama; a kad bi krenuli u ribolov na rijeku Tribiju, ribe bi skoro same uskakale u njihove košare. Naravno, bila su to drukčija, sretnija vremena, kad svijet još nije bio zatrovan pohlepom, mržnjom i svakovrsnim zlom. Ipak, niti tada nisu baš svi mogli biti ni tako sretne ruke, ni tako blagorodni.

Jednog dana uoči Ivanove i Barbarine prve bračne zime, uoči najljepšeg i najduljeg smiraja koji pohodi planinu Zvijezdu, krenu oni u sječu drva. Preljepa višemjesečna bjelina najljepša je uz bezbrižno pucketanje vatre na ognjištu. Barbara nosila jelo i piće, a Ivan sjekiru što se zlatasto presijavala na kasnojesešnjem suncu.

Kako Ivan sjekao drva, tako drva sama išla kući. On sjekao, drva kući. Barbara stala u čudu, očima ne vjeruje:

– Kakvo je ovo čudo, Ivane? Je li ovo s božje ili s vražje strane? – pitala ona u čudu.

– Kod nas je ovo oduvijek ovako. Kako kod mene, tako i kod moga oca, i kod njegovog oca. Odvajkada.

Barbara sad i u čudu i u udivljenju. Znala, je za vjekovnu blagodat Glavanovih, ali ovome se baš nije nadala.

Ivan sve jednako sjekao drva, Barbara sjedila. Štogod bi pregrizi, pa se zalij vodom. Nešto mudrovala, mudrovala, a Ivan je gledao. Obasjana suncem što proviruje kroz sve rjeđe krošnje Barbara mu se nikad ljepšom učini.

– Tako si lijepa, a tako čudno zamišljena. Što je s tobom?

– Sve nešto mislim, evo si nasjekao za danas dovoljno drva, pa hajde da sjednemo na ovu bukvu pa da i nas poveze kući.

Kako to rekla, drvo stalo.

Tak sad Ivan stade u čudu.

Otada i Ivan i svi njegovi drva moraju nositi na sebi. Kako tada, tako i dan-danas.

**KAKO JE U SVOM POHODU
KUGA ZA OBIŠLA ZVJEZDANGRAD**

U davna vremena, u ono sretno doba kad je nad Zvezdangradom noću bdjela sjeverna zvijezda zaštitnica grada, a danju ga čuvao mudri knez Matija, krenula Bosnom čudna i nepoznata bolest – kuga. Glasovi o bolesti od koje svijet masovno umire stizali su na gradsko trgovište. S njima se plele priče, sve strasnije od strasnije. Neki su je vidjeli utjelovljenu u staru bezubu vješticu, drugi u kostur ogrnut širokom crnom pelerinom, treći su je vidjeli kao djevojku rijetke ljepote ogrnutu i šarenim, i bijelim, i crnim velovima, dok su jedni pričali da je mimoišla Kozigrad zahvaljujući bosioku koji je rastao unaokolo cijelog grada, drugi su govorili da je Kozigrad spasila neviđena ljepota i skromnost mlade Ane-Marije. I sve je to koliko odgađalo toliko i prizivalo zlo u Zvezdangrad.

Nikoga nije mimoišla misao o nesreći koju bi Zvezdangradu moglo nanijeti to zlo što ulazi u gradove i u kuće, čak i kroz zaključana vrata: To zlo što se noću ušeta u kočiji od crne paučine u grad i zaspe ga nekom vrstom crnog pijeska i ode unepovrat.

Gospodar grada, mudri knez Matija, brinuo brigu i za grad i za svoju malobrojnu obitelj, ponajviše pak za sina Filipa i kćerku Anu, koji su već bili u najljepšem životnom dobu. Kako on brinuo, tako o kugi dolazile sve strašnije i nevjerovatnije priče. S bobovačke strane Zvezdangrada stigla mu vijest da Bosnom idu čak tri vrste kuge. Svaka od njih je prelijepa djevojka, ljepote kakvu svijet do sada nije vidio.

Međutim, kod svake od njih noge su bile kozje. Tu, kažu, čak ni bosioak ne pomaže. Treba se, kažu, uzdati u Boga i u čudo, pa tko preživi. Jedna je odjevena u dugu crnu haljinu ispod

koje se naziru kozje noge. Gdje ona dođe tu se svima crno piše, tu nitko živ ne ostaje. Druga je sva u šarenom i kud ona naiđe, ponetko umre, a ponetko preživi. Treća je sva u bijelom i s njom je najlakše. Kud ona naiđe malo tko da umre.

Slušao Matija poruku, slušao i zanijemio. Ne toliko od straha koliko od nemoći da bilo što učini što bi spasilo grad i njegove najdraže. Pobjeći niti se moglo, niti se imalo kamo. Ta, glasovi o kugi stizali su odasvuda i sve strašnji od strašnijih. Mjesta koja su čudom bila pošteđena opake nesreće mogla su se nabrojati na prste jedne ruke. Što ako je istina da bosioak pomaže ili što ako je istina da protiv ove kuge ni bosioak ne pomaže, mislio je ne nalazeći misao koja bi bila spasonosna. A ako ova kuga mimoiđe Zvezdangrad kao tolike nedaće do sada? Što ako je Zvezdangrad pod moćnom zaštitom sjeverne zvijezde pod koju ga je stavio njegov osnivač Ivan Zvezdan?

Kako se zlo primicalo, tako je ono spasonosno u Matijinoj glavi raslo: zlu se mora dobrim suprotstaviti!

Sazva Matija gradske glavare, izreče im svoj naum, zatraži od njih

privolu i na sve četiri strane od Zvezdangrada odasla svoje skoroteče s jednom jedinom porukom: prelijepoj djevojci s kozjim nogama knez Matija, gospodar uglednog Zvezdangrada i gostoljubivi domaćin putnicima namjernicima iz svih krajeva kraljevstva, nudi svoga sina za muža i sve što joj s tim pripada.

Ne treba ni govoriti koliko su ovim bili zatečeni svi, a najviše Matijina supruga, plemenita Klara, kćerka Ana i napose sin Filip. Međutim, sin odlučio ne proturječiti ocu i do kraja sprovesti njegovu volju na dobrobit grada kojemu je predviđen za gospodara.

Skoroteče išle svijetom, nalazile tragove kuge i vodile se tim tragovima, dok napokon najmlađi među njima, Bosiljko, ne naiđe na prelijepu gospu koja uistinu bi kako mu je gospodar opisa: gore žensko, a dolje kozje noge. Još je ljepša nego sam je i zamisliti mogao, pomisli. Međutim, to i ne domisli, a već počeo mucati poruku koju joj je nosio iz Zvezdangrada.

– Sreća je tvoja – uzvratila prelijepa gospa s kozjim nogama – da si me našao već umornu, ali je još veća sreća da dolaziš iz grada koji ima tako mudrog gospodara, inače... – tu uzdahnu kao da je kakva starica.

To skoroteča Bosiljke slušao više udivljen ljepotom djevojke s kozjim nogama nego saznanjem da je Zvezdangrad spašen.

– Još ako me mladu gospodar bude mogao voljeti – nastavi kuga – već za tri godine postat ću prava pravcata djevojka i zauvijek se osloboditi svojih kozjih nogu i sveg zla koje su one meni, a ja drugima donijele. Gdje je mudrost, tako je malo potrebno za sreću.

Skoroteča slušao, a ne čuo. On je izvršio svoje. Sve ostalo učinio je mudri gospodar Matija i njegov sin Filip. Tako je kuga mimoišla Zvezdangrad. I ne samo to. Nakon tri godine u Zvezdangradu je zavladao istinska sreća kakvu ovaj starodrevni grad dugo prije toga nije upamtio.

DOLINA ŽELJEZA

ODLAZAK

Sjedili smo uokolo peći čija je toplota malo-pomalo jenjavala. Sat jednolično odbraja. Kasno je uvečer, a oca još nema. Pogledavamo na sat. Majka nas pokušava otpremiti na spavanje, ali bezuspješno. I prestaje. Na svaki šum ustreptimo od pomisli – otac.

– O, Bože, što li ga nema? – majka će lomeći prste.

Mi gledamo u nju, ona u nas. Najmlađi brat i sestra su najbudniji. Pričaju koještarije, gurkaju se, smiju. Oni i ne pomišljaju na spavanje. Mi drugi jedva držimo oči otvorene. Majka ili ja s vremena na vrijeme izlazimo na vrata i provirujemo ide li otac.

I nije nam bilo osobito novo to što ga nema, jer bi češće znao kasniti, posebno u posljednje vrijeme, otkako je počeo sređivati dokumente za odlazak u Njemačku. Ali nije morao baš večeras, kad smo ga tako željno čekali. Mlađi brat i sestra su u svojim pričama već poodavno bili odredili šta će im tata kupiti u Njemačkoj. Bile su to male, bezazlene željice koje su drugima njihovi roditelji svakodnevno ispunjavali i bez Njemačke i bez maraka. Kao najstariji, pokušavao sam njihove želje usmjeriti u drugom pravcu, ali bi me majka odmah upozoravala da im barem njihova maštanja ne kvarim kad im je već java tako oskudna.

Otac je došao vidno pijan. Kao i inače, šutke se skinuo, a onda sa smiješkom za koji ni danas ne znam da li je imao više gorčine ili radosti u sebi, rekao:

– Ostade ti, ženo, bez svoga Ivana. Odoh ti ja u Njemačku prije nedjelje.

Sjeo je i zatražio večeru. Mi smo se radovali. U sebi smo izražavali svu radost. Otac nije volio niti pomisao na inozemstvo, ali kad ga je majka nekako uspjela nagovoriti kao da se i sam pomirio s tim. Majka bi u svojim razgovorima s njim po sto puta spomenula: "Djeca rastu, nemamo čestito ni što jesti, a kamoli električni štednjak, stroj za pranje rublja, hladnjak, televizor... A valja i djecu školovati...", a otac, bi govorio: "Znam ja što je tuđa zemlja, težak je to život, a i kako ćeš sama s djecom..." I uvijek je na tome završavalo.

Brat i ja smo imali samo jedne čitave hlače, ljetovanja na moru bila su nam samo želja o kojoj se tek jednom godišnje skrovito moglo više maštati nego razmišljati. Otac i majka su svakodnevno natezali kraj s krajem. Više od ostale djece bio sam svjedokom teškog življenja.

Te večeri odmah smo otišli na spavanje. Otac i majka su dugo u noć razgovarali. Sutra će nam majka, kad otac ode na posao, sve ispričati. U sobi smo se mi djeca tiho sašaptavali dok najposlije nismo usnuli. A usnuli smo sretniji, usnuli smo s nadom u ljepše dane.

* * *

Kad smo se ujutro digli majka je već poodavno bila ustala. Vatra je već gorjela. Sestra je već našla svoje mjesto uz peć:

- Jel'da; mama, tata će sutra ići?
- Neće baš sutra, ali uskoro. U petak, u subotu. A tko zna? Njemu se baš ne ide.
- Zašto? – upadnem ja kao da prvi put čujem za to.
- Plaši se za nas. Misli da me nećete slušati, a i ne voli dugo biti bez nas.
- Dolazit će za Božić i Uskrs, kao i drugi.

Na ovo majka ne reče ništa. Poče spremati doručak. Šutjela je i kao da nije primjećivala našu graju. Ona je, očito, dijelila našu radost, ali je nije mogla ispoljavati. Čak nas je i ušutkivala. Kad sam ja pitao zašto se ne možemo radovati odgovorila je samo slijeganjem ramenâ. Jedan jedini put je rekla:

- Pita me tata da li je to djeci drago što idem.

Nije morala ništa više reći, nama starijima je bilo jasno, ali je sestra odmah priupitala:

- Što si mu rekla?

Nije dobila odgovor, ali sumnjam da ga je i očekivala jer je majka u posljednje vrijeme bila veoma šutljiva i zabrinuta. Jednako koliko i otac. Premalo se u kući razgovaralo. Svi su nekako po svome. Otac jedan svijet, majka drugi, ja treći, ostala djeca četvrti. Čudne su nas misli snalazile. Najbolje bi se to vidjelo u rijetkim trenucima u kojima smo svi ravnopravno sudjelovali u obiteljskom razgovoru u kojemu se pretresalo sve, od Kulina bana do naših dana.

* * *

Dani su prolazili u iščekivanju, u razgovorima između nas djece ili između nas i majke. Bilo je to naše najdulje iščekivanje, mada je potrajalo svega četiri dana. Od nedjelje do četvrtka. Onda je otac rekao da ide sutra navečer. U ponedjeljak će već u Njemačkoj na posao. Mi smo već sračunali i kada će stići prva plaća i kolika će biti i što ćemo kupiti... U zemljopisnu kartu smo ucrtavali kuda će otac putovati. Mlađi brat se iznenadio:

- Znači, tata će se cijeli dan voziti vlakom. Proći će preko dvije zemlje, i ja bih volio s njim.

– Mama, hoćemo li svi tatu ispratiti do vlaka? – upitah priželjkujući da nam kaže detalje.

- Hoćemo, sine. Svi ćemo ići. Morate biti dobri i obećati tati da ćete slušati i dobro učiti. To je njemu najvažnije.

Cijeli sljedeći dan prošao je u nekakvom spremanju, mada je otac svoj kofer spremio za tili čas i mogao je odmah na put. Ali, trebalo je čekati večer. A ona nikad. Mi djeca se uzvrpoljili. Otac pribran, miran. Ničim ne pokazuje nervozu. Čak je i strpljiv s nama i našim pitanjima što baš i nije bio čest slučaj.

Nikad nas nije mazio, držao na krilu, niti ljubio, a svi smo znali da nas beskrajno voli. Mama je bila ta koja nas je mazila, ali nas je znala i išibati. Otac bi samo pogledao nekog od nas i mi smo znali da je u pitanju

prijekor. Niti danas nas ne mazi. Jedino je nešto nježniji prema sestri, ali se i to teško daje razaznati. Majka primjetno raspoložena. Svi smo opušteni, razdragani. Otac će odmah pisati, prvu će plaću poslati najhitnije. Neće doći preko ljeta, tek za Božić ga možemo očekivati. Sve smo detalje razradili. Još samo da ga otpratimo na vlak i...

Bila je to mala svečanost. Inače je to tako kad se nekamo ide. Obično se pođe ranije da bi se sa susjedima pozdravilo. Ovaj put išlo se još ranije, mada je karta bila kupljena, mada se s mnogima već oprostio, otac je htio da se ipak krene ranije. Mislili smo kako hoće da smo na stanici što dulje s njim. Pošli smo, i onda počеше opraštanja i pozdravljanja kao kad se ide u vojsku. Od kuće do kuće. Rukovanja i svagdašnje želje za dobar put, za dobro zdravlje i brz povratak kući...

Svi smo htjeli da oca držimo za ruku ili da pomognemo u nošenju kofera. Put do stanice nikad nije bio kraći, ali zato i nikad svečaniji. Otac, majka i nas četvero. Mada je bio konac travnja i još uvijek prohladno, nismo osjetili hladnoću koja nam je zarumenjela obraze i ruke.

Otac je sve nas poljubio samo u jedan obraz. Ušao je u vlak i rekao majci:

– Hajdete kući, hladno je djeci – i mi smo šutke pošli uz obavezno doviđenja i sretan put.

– Zašto idemo kad vlak još nije pošao? – pobuni se sestra.

– Hladno je, moramo kući – reče majka – a i da prije stignemo da tati možemo mahati s prozora.

I koliko god je naš hod k stanici bio svečan, sada kao da nam je trebalo dvosturko više vremena da se vratimo kući.

Uz otvoren prozor nismo morali mnogo čekati. Vlak je naišao. Otac je mahnuo, a dugo iza vlaka naše su ruke otpozdravljale.

Vratismo se u kuhinju. Majka je podgrijavala večeru. Toplota kuhinje i miris večere kao da su na trenutak presjekli sve naše razgovore. Nitko ne reče niti riječ. Domalo, svi smo plakali. Naravno, majka je započela...

OTAC SE VRATIO

Vrijeme pred početak ljeta. Prohladno, s nerijetkim pljuskovima. Sunca niotkud. O kupanju i sunčanju ni govora. Vrijeme se izopačilo – govore stariji – klima se promijenila, svašta će nam se još dogoditi kakva su vremena nastala. Opet će trpjeti ljetina, onda će poskupljenja... a plaće male... Eto, nebo se protiv ljudi okrenulo.

Još niti u školu nisam pošao, a već sam mnoge priče čuo: neke lijepe, bajkovite, neponovljive; druge strašne, grozne, jezovite. Od jednih sam danima živio, radovao se da ih iznova čujem; od drugih sam se

plašio, koža mi se ježila i od pomisli na njih, poslije njih nisam smio na spavanje. Ali sve je to manje strašno od ovoga što ljudi sad pričaju. Zar je stvarno tako teško da se toliko na svakom koraku jadikuje? Ma, ne! Ti stariji uopće ne znaju živjeti bezbrižno. Uvijek neki problemi. I kad ih nema, oni ih izmisle i takmiče se tko će ih više spomenuti: te skupoća, te djeca ne uče, te bolesti, te ovo, te ono...

Imao sam dvanaest godina. Ničim se nisam izdvajao od svojih vršnjaka osim što sam izgledao nježnije, pa su me zbog toga drugovi češće zadirkivali. Kad bi to činili dječaci uzvraćao sam im bez milosti, ali djevojčicama nisam uzvraćao mada mi je njihovo zadirkivanje više smetalo. Ranije sam se i njima rugao, ali kad me jednom mama strogo ukorila prestao sam, i sad trpim u ime pristojnosti i učtivosti. Nisam znao koja je razlika između jednog i drugog zadirkivanja, osim što je ono od djevojčica bilo zlobnije, ali ako je mama to tražila od mene, onda mora da to nešto i znači. Uostalom, imao sam samo mamu i nikoga drugoga nisam morao slušati osim nju. I oca sam imao, naravno, ali sam ga viđao tek jednom-dvaput godišnje. Imao sam i sestru, stariju od sebe. Za nju sam mislio da se odveć pravi važna da bih joj posvetio više pažnje, mada sam joj se potajno, kad to ne bi primjećivala, divio.

– Anto, hajde u kuću.

– Neka me još malo, dok završimo... Još samo dva gola.

– U kuću, kad kažem, odmah.

– Neka ga još malo, teta – spasi me Mirko.

– U redu, ali nemoj da mi opet kasniš.

Što li me to zove – pomislim – kad vidi da se igram. Sigurno je navratila u školu, pa joj je... Ne, sjetio sam se: sestra je rekla da sam... Ne, ne bi me odala, ipak nije toliko... Ona samo prijeti, izigrava mamu. Pokušavam odgonetnuti što je mama navalila da uđem u kuću. To inače ne čini osim kad dobijem u školi jedinicu ili kad me susjedi tužakaju.

I te sam večeri, po običaju, zakasnio u kuću. Majka je bila primjetno ljuta. Čak to nije pokušala ni prikriti. Anita je bila zamišljena. Za nju mi to nije bilo neobično. Ona je ionako uobražena i mora tako izgledati. Misli ako je starija i ako ima momka da je već kao mama. E, nju uzinat neću slušati... osim kad mi pokazuje zadaću.

– Pisao je tata iz Austrije – poče sestra.

– 'Ajde operi se. Brzo. I noge! Jesi li čuo? – prekide je majka.

E, neka je baš – pomislim – dala do znanja tko je ovdje stariji. Ali... Nešto se desilo. Nisu one obje badava nabrušene. Čak Anita ni u kino nije otišla. Ona, doduše, i ne ide u kino, ali tako kaže mami kad po nju dođe momak. Kao da to mama ne zna. Njega ne volim. Donosi mi i značke da me potkupi, ali ne nasjedam. Neka donosi, uzet ću ih svaki put. Uskoro ću ih imati više i od Mirka. On ih ima najviše u razredu. Lako je njemu kad mu je tata direktor.

– Šta radiš, pobogu, u tom kupatilu? Kao da si po smrt otišao? – zovnu me Anita ljutito.

Šutio sam mada sam osjetio da Anita hoće da joj odgovorim. Mama mi je rekla da joj nikad ne odgovaram jer ona voli da se svađa sa mnom. Sve su djevojke takve kad se zaljube. Rekla mi je da joj to ne kažem. I nisam. Mama i ja imamo svoje tajne.

– Pisao je tata – poče majka.

– Šta piše? Hoće li doći? – prekinem je.

– Neće. U bolnici je – zaplakala sestra.

– Što mu je? – pokušavam da ne zaplačem. Ta, zar mi tata nije rekao da sam sad jedina muška glavu u kući?

– Povrijeđen je. Neće doći.

– Je li ozbiljno?

– Sigurno jest. On nikad ne piše u detalje. Ne želi da se brinemo.

– Znači, sami ćemo na more? – prozborim pomalo tužno.

– Ti o moru, a tata u bolnici – ukori me sestra.

– Ozdravit će! – pokušavam popraviti stanje. Sestra ionako kaže da tatu ne volim, da volim samo mamu. A to nije istina. Ona više voli tatu, a s mamom se svađa. Pogotovu kad je ne pušta vani.

– Tata je teže povrijeđen. Znam ja njega, ne bi on tako pisao da tu nema nešto – reče majka kroz suze.

I ja briznuh u plač. Svi smo plakali. Ne znam koliko je to dugo potrajalo. Te je večeri u kući vladala tišina, muk. Neuobičajen. Nitko ni s kim nije razgovarao.

Čak niti televiziju nismo gledali, mada mama serijski film nije propuštala ni za živu glavu. Čitali smo, a zapravo smo ispod oka pogledali jedno i drugo. Kao da je svatko od nas očekivao da drugi progovori, da se prekine ta odurna šutnja, tišina kojoj se kraj ničim nije dao naslutiti. Ja se nisam usudio prozboriti niti riječi. Opet će me ukoriti. Ionako svi govore da sam postao brbljiv kao kakva baba.

A tako sam htio nešto reći. Bilo što. Mama kao da je osjetila da je ona ta koja bi trebalo da učini nešto da se ova nesnosna monotonija našeg otežanog disanja što ispunja sobu prekine.

– Navratila sam u školu. Opet si nešto zabrljao.

Gledala je u mene. Nisam stekao dojam da je očekivala odgovor. Slegnuo sam ramenima više za sebe. Sestra jedva dočeka da doda:

– Još nam samo to treba. Znaš dobro što je tata rekao kad je prošli put bio, a ti opet...

– Anita, molim te ušuti. Nisi ni ti baš sjajna – prekide je majka – nekad odlični đaci, a sada?

Očekivao sam da će uzdahnuti. Uvijek uzdahne kad nema više što reći. Šutjela je. Ničim nije pokazala da je promijenila raspoloženje.

Lice voštanobijelo i hladno. Nepomične obrve. Trepavice ni da

trepnu. Zašto li se onda zovu trepavice? Pogled joj negdje daleko. Ne sjećam se da sam je ovakvu ikad vidio. Možda još samo kad je baka umrla.

Tada sam bio prvi razred. Otac još nije bio otišao u Austriju. Govorio je da će otići da štogod zaradi. Život je težak – govorio je, djeca rastu. Ne može se više ovako. Niti osnovne stvari ne mogu nabaviti. Ne mogu gledati da mi žena cijeli bogovetni dan pere rublje na ruke, da mi djeca po tuđim kućama idu gledati televiziju. A od svoje plaće sve to ne mogu smoći.

I nije prošlo mnogo, a on je otišao. U početku je bilo teško i njemu bez nas i nama bez njega. Mama je i onda plakala, a i mi s njom. Zajedno smo čitali njegova pisma naglas, zajedno mu odgovarali. Radovali smo se svakom viđenju, a dolazio je rijetko. Za Božić i jednom ljeti. Kako smo se samo radovali poklonima.

Uskoro smo, kao i ostali, imali skoro sve. Kupili smo i televizor. Do mile volje smo gledali filmove. Ratne i vestern najviše volim, a i dječje...

Da, počeo sam o baki. Umrla je naprasno. Ne znam kako. Vratila se te večeri iz crkve, večerala onako kako je to ona znala, malo, a onda zaspala. Zauvijek.

Mama je plakala danima. I Anita. Otac se jednog dana naljutio zbog tog njezinog plakanja.

– Nikako ne shvaćam zašto i nakon deset-petnaest dana još uvijek plačeš? Nećeš valjda ostatak života provesti u plakanju?

Šutjela je.

– Valjda smo ti mi živi važniji od tvoje mrtve majke? Plakati danima... pa to mi zaista ne ide u glavu.

– Ti dobro znaš – rekla je majka – da nemam ni oca, ni brata, ni sestre. Ona mi je bila posljednja koju sam imala.

– A mi? Što smo ti mi? – otac je podigao glas.

Anita i ja smo bili legli. Možda su mislili da spavamo. Sumnjam da bi se pred nama sporječkali. Nikad to nisu činili.

Majka je šutjela. Bila je utučena. Ali i to je prošlo kao što sve prođe.

To o filmovima na televiziji. I o tome sam počeo. Tata u svakom pismu piše da slušamo mamu. Mama iz dana u dan ponavlja isto, pa opet... ne može se biti anđeo. Tko će dalje izbaciti strijelu iz luka? Mirko izbaci preko kuće, a ja da pokažem da mogu još dalje, zategnem luk iz sve snage, luk napukne a strijela pravo u susjedov prozor i kvrc. I tako, niti sam nadmašio Mirka, niti sam dva dana izišao iz kuće. Kazna. I ne samo to, nego nema gledanja TV. Tako ne vidjeh novu epizodu "Izgubljeni u svemiru". Dobro i to što nisam gledao, ali cijeli razred priča šta se dogodilo, a ja šutim. Svima čudno što se ja ne umiješam u razgovor, kad sam uvijek najbučniji. A ne znaju što je. Kad počese o utakmici, ja opet šutim. Vide oni šta je i otada – zna se – kad šutim, znači

da sam kažnjen. Čim zaslužim lošiju ocjenu, oni uglas: "Nemojte, družo nastavnice, da mu danas ne propadne utakmica" i tako postadoh predmetom sprdnje. Zamolim ja mamu da me kazni kako god hoće samo da mi ne brani gledanje TV, a ona će meni: "Razmislit ću".

I razmišljala je, razmišljala dok konačno nije smislila da je jednako dobra kazna i batinanje brezovim prutom, ali to je već prava kazna, na koju dječak, ako je imalo dječak, mora biti ponosan.

Tko od nas nije dobio šibom otraga? To samo djevojčice ne dobivaju. Evo, moja sestra, bilo šta da uradi prođe bez batina. Mama se samo rasplače, a onda i Anita, a nakon suza i jednoj i drugoj lakše. Sve se nešto pitam nije li i to neki mamin izum?

Ipak, tu večer nakon tatinog pisma nismo plakali zbog toga, pa ipak svima nam je nakon plača bilo lakše. Mama nas je prije spavanja, kao nekad, opet zagrlila, poljubila i rekla skoro bolno:

– Morate me slušati, nemojte me još i vi sekirati.

S novim danom kao da je sve prošlo, ali je svatko od nas nosio u sebi nešto malo, skrovito, dio pisma koje je od oca stiglo i dio koji smo sve troje napisali sa željama da što prije ozdravi i da dođe da prvi put skupa odemo na more.

A toliko smo se svi radovali našem prvom zajedničkom odlasku na more. Mjesecima smo o tome pričali. I tati bi more dobro došlo nakon iscrpljujućeg svakodnevnog desetsatnog rada. Mogao je to sebi priuštiti nakon tolikih godina teškog rada po rudnicima kod nas i u Austriji. I maminoj bi reumi more dobro došlo. A tek nama djeci... Kako je lijepo doći na početku školske godine u razred i svima pričati o ljetovanju. Zašto svi nastavnici pitaju gdje ste proveli raspust? Valjda zato da bi imućniji mogli da se pohvale da su i ovaj put bili na moru. Mi, radnička djeca, obično bismo zanijemili. Istina, imali smo maštu, ali je ona do izražaja dolazila tek u pismenim zadaćama. Naše se pismene zadaće nisu razlikovale od njihovih, ali usmeni odgovor i mašta nekako nisu išli skupa!

Hoću li ovoga ljeta morati izmišljati za svoju pismenu zadaću – koprkalo me negdje potajno u mozgu, ali bih odmah sam sebe ukorio i sjetio se oca. Važno je da njemu bude dobro, a sve ostalo je ionako nevažno ili manje važno. Nastavnici njemačkog ionako ću reći: Ich war am Meer..., pismena zadaća iz maternjeg jezika može biti i kompliciranija. Bez mora sam mogao do sada, pa zašto ne bih mogao i od sada.

Dobro je govorila baka. Najvažnije je da se ima što pojesti, i da se nije golo i boso, a mora će uvijek biti. Samo mi je krivo što sam već svima rekao da idem na more, i ako ne odem, mislit će da je opet u pitanju neka kazna ili da sam lažov. A ne bih volio da misle ni jedno ni drugo. Uostalom, tko me tjerao da mislim unaprijed. I tu bi baka imala što

reći: nemoj ništa unaprijed reći, a da ne kažeš *akobogda*.

Prolazili su dani, a mi smo svejednako čekali pismo od tate, čekali smo nove vijesti. Bližio se i kraj školske godine. Sestra je sve češće isticala, kako će od sljedeće godine biti maturant i kako bi s obzirom na to trebalo da ima i neka veća prava oko izlazaka, džeparca i drugog. A to što ću ja u sedmi razred njoj i mami nije ništa značilo.

One su to već prošle i – gotovo. Novo je samo ono što se Aniti događa.

Te naše male čarke prekinulo je, kao i svaki put dosada, očevo pismo. I ovo je pisao iz bolnice. Bilo je mnogo opširnije. Govorio je o nesreći i... Plakali smo... Ostat će invalid, dobit će neke velike novce... To je sve što sam čuo od majčina čitanja... Vratit će se kući čim prizdravi i mogne izići iz bolnice...

Tih smo dana mnogo pričali o Marijanu koji je nešto slično doživio u Švicarskoj. Došao je natrag, kupio kola podešena za invalide, prima redovito penziju... Pokušavali smo se privići na novi život prije nego je i počeo.

Na malom igralištu pored pruge igrali smo sve naše utakmice između gornjeg i donjeg dijela ulice. Bilo je to veliko rivalstvo koje je ponekad znalo završiti tučom. Svake nedjelje igralo se po dva-tri sata dok jedna ekipa ne bi dala deset golova ili dok ne bismo popadali od umora. Najednom dojadi Dragica, sestrina drugarica, i zovnu me:

– Hajde, došao ti otac.

Uzdrhtim od nekog čudnog i neopisivog straha. Kako ću se suočiti s ocem, s čovjekom koji je preko noći postao invalid, s onim koga znam kao zdravog, jakog i neuništivog. Što je dulje izbivao iz kuće sve sam ga više doživljavao kao oca, a sad... Može li invalid biti moj otac? Počeo sam plakati, a Dragica me gleda i ne zna što bi. I ona je uplakana. I moji drugovi. Nitko se nije micao s mjesta.

Pođemo. Noge mi drhte. Pridem kući. Pred kućom velika bolnička kola. Strana registracija. Mnogo svijeta, mnogo suza kao da je mrtva glava u kući, kao kad mi je baka umrla. Uvijek sam se radovao kolima strane registracije pred kućom, bio ponosan na njih, a sad...

Uđem u kuću. Uplakan i kroz suze prvo vidim štap, pa onda oca i mnogo suza u očima okupljenih. Tuga zbog onoga što je zadesilo oca i radost da smo panovo svi na okupu. Suze su značile i jedno i drugo.

Kao da je uopće važno hoću li gledati serijski film, ili hoću li ovog ljeta na more...

STAKLENI KLIKER

Skoro sve što smo imali bilo je od metala, od željeza. Nije ni čudo jer, zaboga, rođeni smo u Dolini željeza u gradu željeza. Rudnik željezne rude, željezara, a naši očevi ili u rudniku ili u željezari i radionicama u kojima se izrađuju najrazličitiji proizvodi od metala. Oko kuća željezna ograda, željezni mostovi na putu do škole, željezne stepenice, sve od željeza. Sve su nam vrste metala bile željezo, čega god smo se doticali bilo je željezo. Bilo je skoro nemoguće da ograda ili stepenice budu od drveta, mada malo gdje ima toliko šume kao u našem mjestu.

Ako je zima, tu su željezne saonice, željezne klizaljke; a ako je proljeće ili ljeto, tu su strelice, romobili, kolica – sve od željeza. Riječ metal skoro da nismo ni upotrebljavali, samo željezo. Tek mnogo kasnije ćemo doznati da nešto može biti metal, a da nije željezo. Čak smo i kovani novac zvali – željeznim!

A onda je, kako to obično bude, jednog ljeta došla u modu nova igra – klikera. Možda se ta igra i ranije igrala, ali mi je do tada nismo vidjeli. Bilo je to otkriće ravno onome da uz šljive, jakube i kruške postoji i – banana! Ne treba valjda opet reći kako su klikeri bili željezni, željezne kuglice. One manje smo zvali klikeri, a veće – teretnjaci. Upornost gurkanja klikera prema rupici u tlu bila je nešto što je izluđivalo naše roditelje, kao i tolike druge igre koje nisu ličile na njihove. Ali, nisu imali izbora, donosili su nam ih iz željezare i utoljavali našu nezajazljivost za kotrljajućim metalom.

Sreća da smo otkrili novu igru bila je veća nego kad su nekoliko godina kasnije djevojčice otkrile hula-hup ili svi mi klik-klak.

Možda naša igra i ne bi ljutila roditelje da klikeri nisu počeli zauzimati sve više mjesta u našim tašnama, džepovima, da nije počela pucati koža na školskim torbama i postava na džepovima hlača. Kliker je postao glavna planeta našeg tek otkrivenog svijeta sfera. Još ako je bio sjajan! Koje čudo kad smo doznali da je on samo jedna od niza kuglica u nečemu što smo zvali kuglager, a što smo nalazili na otpadu metala koji se nalazio uz željezaru. Te smo kuglagere upotrebljavali za romobile, kolica, a sad smo najednom mučki počeli udarati po njima čekićima (željeznim!) dok ne bismo istjerali iz njih i posljednji kliker.

Ali igra kô igra ne bi bila vrijedna spomena da se tog ljeta u našoj ulici ne pojavi neki Danijel, dječak iz Sarajeva. Bio je mlađi od nas godinu-dvije. Kako od koga. Počelo je bližanje k rupi ili roši, kako ju je on zvao.

– Pik, ja prvi.

– Pik, ja zadnji – uvijek je netko imao prohtjeve biti prvi, netko opet biti zadnji i to je pravo ostvarivao riječju "pik".

Danijel se nije dao zbuniti. Držao je kliker u ruci, a mi umjesto u

rupicu prema kojoj smo se bližali, gledamo u njegovu ruku.

– Jao, dobrog klikera! – uzdišemo zadivljeni.

On ne shvaća čemu se mi to divimo, čime smo toliko iznenađeni.

– Nije to kliker – kaže Miroslav – to je staklena kuglica – objašnjava nam on posve siguran da je kliker samo ono što mi imamo i da kliker može biti samo "željezni" i skoro sažaljeva Danijela.

Danijel nas tek sad gleda u čudu:

– Ovo je kliker. Pravi kliker. Šta je tu čudno? Zar nitko od vas nema stakleni kliker?

Mi šutimo. Nitko ne odgovara. Sliježemo ramenima. Kakav stakleni kliker? Da ga igdje ima kupiti, već bi ga Mirko imao. On ima sve što se može imati.

Danijel, iznenađen više od nas, rado bi zamijenio nekoliko svojih klikera za naše, da pokaže drugovima u Sarajevu, a mi se otimamo s kim od nas će se zamijeniti. Više nije važna igra, nego zamjena.

Zamijenim i ja kliker i odmah odem kući, da se Danijel ne bi predomislio. Istina, rekli smo: "tike-tike tačke nema više vraćke", ali neki se i poslije toga predomisle.

Pokažem mami kliker i pohvalim se da je to u Sarajevu kod sve djece tako. Čak, Danijel kaže, da ih ima različitih: jednobojaca, troperaca, šestoperaca. Pokazivao nam je različite.

Mama me odmah za uši i kaže:

– Vraćaj to. Sigurno si uzeo od njega, dok si ti meni odmah u kuću došao.

Ja se kunem, ali uzalud. Mama prijeti da će reći tati, da će pitati Danijelovu tetku kod koje je Danijel došao na ljetni raspust, a ja je preklinjem:

– Nemoj, mama, molim te. Osramotit ćeš i mene i sebe. Stvarno sam zamijenio. I Miroslav je, i Slavko. Svi su... pitaj prvo njih.

Povjerovala je.

Kliker sam čuvao u kutiji od cipela u kojoj su bile moje najdraže stvari. Pogotovu sam ga čuvao kad je Dragan svojim teretnjakom razbio Slavkov stakleni kliker. Uzalud su bile Slavkove suze, uzalud Draganove isprike. Trebalo je čuvati stakleni kliker, likovao sam dijeleći im savjete.

SAN UZ RIJEKU

Sve je spremno. Još danas malo nastave, a sutra – sloboda. Ide se u Sarajevo. Izlet. Jednodnevna ekskurzija šestih i sedmih razreda. Oni

najstariji su otišli malo dalje i na malo dulje.

Svibanj je mjesec. Sunce nemilosrdno peče kroz velike prozore učionica. Svima se više spava nego sluša nova lekcija iz povijesti, radije se igra nego odgovara iz njemačkog ili matematike. A i nastavnicima je, čini nam se, škole na vrh glave. Ali moraju, moraju kao i mi. Ali, zato ćemo sutra u Sarajevo.

Razrađujemo planove, dijelimo se u grupe, dogovaramo se kako izmaći oku razrednice, kako izbjeći svevidećem pogledu direktorovom; a oni, nastavnici, po tko zna koji put prijete, upozoravaju, opominju, drže lekciju o velikom gradu, o kulturi, saobraćaju, čuvanju zdravlja. Uh, ovo isto još treba saslušati kod kuće. Bit će po sto puta: pazi ovo, pazi ono, nemoj vruć hladne vode, nemoj mnogo sladoleda, nemoj pod tramvaj, nemoj se razdvajati... Dobro, svibanj je, ali svima nam je u glavi "Vlak u snijegu"⁸ i sličan odlazak u Grad. Razne grupe i grupice, podjele. Tek sad, prvi put, u stvarnosti provjeravamo pisca i vidimo da ništa nije izmislio. Nema Ljubana i Pere, ali sve je na neki način slično njima. Istina, mi ne dozvoljavamo djevojčicama među nas. One će sve to odmah razrednici, direktoru, a onda... Ne zato što su zlobne, mada ima i takvih, nego što vole da pričaju. A kad se vlakom voziš sat vremena, to je vrijeme koje djevojčice neće propustiti da sve pretresu. Ta, znamo mi njih i od ranije. Reći će tko se kome sviđa, kakav je tko, a nastavnici lukavi, ispitkuju, a kao ništa ih se ne tiče. I tako sve doznaju, a djevojčice misle da su zanimljive nastavnicima. Sve kažu, sve, čak i ono što možda pod velikim mukama ne bi priznale. Dovoljan je smiješak nastavnice i njihovi se jezici razvežu, utrkuju se koja će više reći. Ne moraš im pustiti miša, bubušvabu ili pauka.

I tako, pretresamo mi cijeli razred, gledamo tko će s kim, pravimo kombinacije gdje treba otići, što vidjeti, kako izbjeći muzej, kako ovo ili ono, a svi jedva čekamo da se sjedne u vlak. Da, to je veoma važno. Jer, sve to može i propasti, svi planovi se mogu izjaloviti. Ta, nije jednom bilo da umjesto na izlet odemo na nastavu, u školu.

* * *

Oglasi se zvuk motornog vlaka i krenusmo. Mnoštvo glava na prozorima, grozdovi pogleda, zastava ruku. Svi nekako sijamo od radosti. I pored svega se uspijemo narugati onima koje su došli roditelji ispratiti, ali ne propuštamo da svi mašemo roditeljima kao da su naši. Ustvari, važno je biti na prozoru i mahati, bilo kome, mahati da bi se zadovoljio unutarnji nemir radosti.

Ubrzo nas tuneli vratiše u vagone, a graja i pjesma od nas odagna

⁸ "Vlak u snijegu", roman Mate Lovraka; Ljuban i Pero su junaci iz romana.

sve druge putnike željne jutarnjeg mira. Čak i kondukteri nas izbjegavaju, čini nam se. I prije nego smo i mislili stigismo u Sarajevo. Opet se otvaraju prozori, a graja kao na školskim hodnicima za vrijeme odmora kad nitko nikoga ne čuje, niti želi čuti, kad je svatko sebi sa svojom vikom sam dovoljan. Takva graja poče puniti veliku željezničku postaju.

Grad nas proguta. Široke ulice, mnoštvo ljudi, tramvaji, londonski autobusi na kat kao čudo na točkovima, šarenilo izloga. Najednom se raspade sva naša taktika, sve razrađivano pade, izgubi se u pojedinačnim željama koje trenutačno izrastaju iz naše znatiželje. Jedino zajedničko svima, kad se susretnemo u gradu je upozorenje kojim svatko svakome izigrava razrednicu:

– Pazi, u pola dva pred Kazalištem.

Upozorenje koje nam kao posljednje reče razrednica postade naša tajna šifra, znak raspoznavanja, ilegalni pozdrav, lozinka slična onoj iz filma "Valter brani Sarajevo" koji smo skoro "sa školom" gledali. Drugi znak raspoznavanja bili su sladoledi u rukama, kape i bedževi *Beatlesa*,⁹ značke *Željezničara, Sarajeva, Dinama, Hajduka*. Džeparac dobrotno potrošen, mi okićeni kao svatovi, lica već preplanula na svibanjskom suncu. Gradom hodamo cik-cak, od izloga do izloga, iščuđavamo se, divimo, pravimo se važni, prepričavamo što je tko vidio, guramo se između svijeta, žurimo da što više vidimo.

Najednom smo se prorijedili na ulicama, sad se već preseljavamo u parkove, sjedimo po klupama, na betonskoj ogradi, ali sladoled i cockta¹⁰ i dalje mame džeparac, sve tanji i tanji. Ne mari, jednom se ide u Sarajevo. Ta, nećemo valjda novac kući vratiti?

Kad nam je rečeno da se pred Kazalištem nađemo u pola dva, negodovali smo što su nam dali tako malo slobodnog vremena, a evo tek je podne, a mi ne znamo što ćemo sa sobom. Sve smo vidjeli, sve čuli, a dan dug. Dan dug, a džeparac sve tanji. Noge bole, umor nas spušta na klupe na kojima sjedimo načičkani kao ptice na telefonskim žicama. Glave naslonili jedni na druge i plandujemo kao iznemogla stada.

– Ja bih sad najradije pravac kući – netko će.

– I ja – nađe se istomišljenik.

– A ja bih, da me nije stid, skinuo cipele i čarape i noge stavio u ovu fontanu – treći će.

– Meni se tako spava.

– Bogme, meni ništa ne fali, samo novca. Ja bih ovako još satima.

Ponetko se među nama našao i pametan pa nešto čita. Knjigu, ili je kupio ili ponio od kuće. Kažem pametan, a takvome se svi rugamo. Ne može ni jedan dan bez knjige.

⁹ "Beatles" – čitaj Bitlsi (pop-grupa)

¹⁰ 9 cockta – čitaj kokta (piće)

Djevojčice kao da su pametnije od nas. One lagano šeću, listaju "Džuboks" ili "Plavi vjesnik". One čak i sladoled lagano ližu.

Mi skoro sve potrošili i sjedimo.

– Zamalo me tramvaj nije udario – kaže netko tek da se nešto kaže.

– Ja sam se vozio cijeli krug – hvali se drugi.

– Da se ne mora u Kazalište, ja bih od dva u kino. Bruce Lee¹⁰¹¹.

– Neću nikad više u Sarajevo – jada se netko – cipele su me nažuljale, umorio sam se, pare potrošio, pa još moram u Kazalište. A sutra, sutra nastava i svi će nastavnici navaliti da nas ispituju.

– Neće – usprotivi se drugi – pustit će nas barem jedan dan da se odmorimo, pa onda, kontrolni, ispitivanja...

* * *

U pola dva se skupljamo pred Kazalištem. Ni pola nas. Neki tek pristižu, teturaju. Drugi će u zadnji tren. Zalutali, kažu. Nekih nema nikako.

Direktor će ostati da ih sačeka. Ne bih im bio u koži.

Ulazimo u divni hlad kazališne zgrade, pa u široku blještavu aulu. U prvi mah zanijemismo. Takvo što nikad nismo vidjeli. Najposlije zakoračujemo u veliku salu. Tamo, velike crvene fotelje. Razrednica nas raspoređuje, uštkava i ono malo prigušenog žagora:

– Pst! Ne sramotite se, niste na ulici... I kao što smo se dogovorili, ni riječi neću da čujem. Jasno?

Mi umorni, ni riječi da izustimo. Pojavljuje se dirigent, muzičari ustaju, poneki i od nas. Onda svi sjednu, a nastavnica se već okrenula da priprijeti mahanjem glave. Dirigent nam kaže:

– Izvest ćemo za vas *Vltavu*. To je muzičko djelo poznatog češkog kompozitora Smetane.

Prisjećamo se šta nam je o tome govorila nastavnica muzičkog. Vltava je rijeka u Čehoslovačkoj, protječe kroz Prag. Taj muzički komad pokušava dočarati muzičku sliku rijeke od njezinog izvora do ušća, njezin put izrastanja u veliku rijeku. Vltava je simbol Čehoslovačke itd. itd.

Svečano se, jedno po jedno, gase svjetla. Polumrak zajedno s glazbom ispuni dvoranu. Razigrani zvuci potočića, prema najavi nastavnice, predoše u mirniji tok rijeke. Potpuna tišina u sali. Nastavnici mogu biti ponosni na nas.

Najednom netko iza nas hrče. San se zarazno širi mrakom, tamom sale. Blaženi san sretnika.

Najednom finale. Ponetko se razbudi. Svjetlo i aplauzi budnih probudiše još neke, ali većina ostade nepomična u mekoti crvenog pliša. Nastavnici uspaničeni, trče od reda do reda i bude đake. Gurkaju ih i

¹¹ Bruce Lee – čitaj Brus Li

ljutita lica prijete:

– Sramota! Skandal! Za ovo ćemo još porazgovarati!

Mi, već razbuđeni, se smijemo, a oni najtvrdog sna škruguću zubima. Neki se protežu i još ne shvaćaju gdje su. Izbezumljeni, susreću se sa smrknutim licem direktorovim.

– Sunce vam božje, šta nam uradiste – bjesni direktor.

Muzičari se smiješe. Nama smiješno. Jedino nesretni nastavnici imaju problema.

PUT U MÜNCHEN

Veliki automobil s još većom prikolicom uspori, upali desni žmigavac i skrenu preko mosta. Bio je to znak da ostavimo svoju igru i jurnemo ususret kolima. To je ili Herr Rudolph ili Herr Friedrich¹². Drugi su ili već bili ili ove godine neće ni doći. Auto se zaustavi pred kućom Andrije Mrkića. Sad već nema dvojbe, stigao je Herr Rudolph s Frau¹³ Micikom.

Herr Rudolph je bio pravi pravcati Nijemac, zarobljenik iz posljednjeg rata sve do 1952. godine. U našem se mjestu i oženio Mirom Mrkić, Andrijinom sestrom, i čim mu je omogućeno da se vrati u svoju zemlju, Herr Rudolph sa svojom ženom ode u Njemačku. Tako je učinio i Herr Friedrich sa svojom ženom Ivankom. Isto i Herr Franz.¹³¹⁴ Bilo je i onih koji sa sobom nisu povelili svoje žene, ali i žena koje nisu htjele napustiti svoju zemlju i otići tamo negdje u neku daleku Njemačku. Mnoge se žene poslije, vidjevši Miru, Ivanku, Klaru, pokajale. One dolazile godinama kod svojih, pa na more, tu su kola, kuće, bogatstvo, a one, Anka, Jelena, ostale, ponovo se udale, izrodile djecu, ostale u "svojoj sirotinji", kako su i same govorile.

Kako smo se mi djeca radovali njihovom dolasku! Njihov dolazak u naše naselje svaki put je bio mali praznik. Šta mali? Veliki praznik! Ne samo zbog slatkiša, neobičnih slatkiša kojima su nas čašćavali, ne samo zbog velikih luksuznih automobila kad je u cijelom našem naselju bio samo jedan jedini, pa i taj tek polovni, "fićo", ne samo zbog neobičnih prikolica, kućica na točkovima, ni zbog čudnih, još neviđenih sprava koje su se nalazile u njima ili koje su dobivali Mrkići, Ivići, nego ponajprije

¹² Herr Rudolph, Herr Friedrich – čitaj Her (gospodin, njem.) Rudolf, Her Fridrih

¹³ Frau – gospođa (njemački)

¹⁴ Franz – čitaj Franc

zbog posebne atmosfere koja bi njihovim dolaskom zavladała u cijelom naselju.

Svi smo se nekako osjećali bogatijima, zadovoljnijima, kao da su svima nama došli u goste bogati rođaci iz Amerike. Tako malo naselje, a toliko automobila sa stranim registracijama i to još kakvih automobila. Čak i oni koji su prolazili glavnom cestom gledali su u naše naselje i "naše" automobile.

U to bi vrijeme prestajale sve naše igre, mjesta našeg okupljanja su se najednom promijenila. Centar našeg svijeta postajali su "opeli", "audiji", "volkswageni"¹⁵. Znali smo ne samo sve podatke o novom, tek pristiglom autu, nego i o svim prethodnim kojima su se dovozili Herr

Rudolph, Herr Franz ili Herr Friedrich. U nama bi najednom rastao ponos što u školi učimo njemački jezik i što znamo barem stotinu njemačkih riječi. Najednom smo počinjali navijati za *Bayern* iz Münchena ili za *Köln*, *Stuttgar*¹⁶, sve u zavisnosti od toga iz kojeg je mjesta bio pristigli "naš" gost; našem fondu njemačkih riječi pribrajali smo imena Breitnera, Müllera, Beckenbauera¹⁷, i drugih njemačkih nogometnih reprezentativaca.

Razgovore pune divljenja i oduševljenja svim što smo vidjeli prenosili smo i u vlastite domove:

– Mama, jao mama, da vidiš kakav je mali televizor donio Herr Rudolph.

– Kažu da u Njemačkoj ima i televizor u bojama! – dopuni me brat.

Majku je posebno nerviralo ono naše "Herr" i "Frau" jer joj se to učinilo izvještačeno, čak suviše i nepotrebno. Oni su za nju bili i ostali oni i onakvi kakve ih je ona upamtila: Mira i Rudo.

– Tata, – rekao bi brat – da vidiš raznih čuda u prikolici. Ne znam ni za što sve služe.

– Dali su nam neke bombone. Čudo neviđeno!

– To samo Nijemac ima.

– I Amerikanci – dodajem ja.

U nas nitko nije ni pokušao, a kamoli uspio usaditi mržnju prema Nijemcima kao u neke naše kolege u školi. Nismo znali otkud to njima. Rat je bio, mislili smo, davno, i ginuli su svi, a Rudolph, Franz, Friedrich su baš dobri ljudi. Nikad ih nismo gledali drugačije.

Otac i majka su malo pažnje polagali našim pričama. To je naše oduševljenje činilo još većim. Morali su nas slušati, biti strpljivi, čak i onda kad bi naše neumjereno divljenje i oduševljavanje počinjalo da ih

¹⁵ volkswagen – čitaj: folksvagen

¹⁶ 15 "Bayern", München, Köln, Stuttgart – čitaj: Bajern, Minhen, Keln, Štuttgart

¹⁷ 16 Breitner, Müller, Beckenbauer – čitaj: Brajtner, Miler, Bekenbauer

nevira. Ponekad bi otac sve to prekidao ukorivši nas, ali bi majka odmah reagirala:

– Pusti djecu, pa sva su djeca ista, sva trče za kolima, sva jedino o tom pričaju. Zašto da samo mi njima branimo?

Razumio sam, kao najstariji, i oca i majku i uvijek bih sebi uvečer obećao kako neću više tako javno izricati oduševljenje, ali već sutradan kad bismo i prije nego doručujemo svi odjurili da vidimo jesu li kola još uvijek na svom mjestu, događa li se nešto novo što nam nikako ne bi smjelo promaći, dakle, već sutradan sve bih zaboravio, zaboravio bih obećanje dato sebi, i odjurio bih zajedno sa Slavkom, Mišom, Josipom, Mirkom i drugima i otimao se tko će oprati "opel". Tko ga opere, zna se – mogu samo dvojica, poslije će se voziti do centra grada i natrag ili u najgorem slučaju dobiti čokoladu, njemačku čokoladu.

Ne mogu reći da našim roditeljima nije bilo i drago što se okupljamo oko Herr Rudolphovih ili Herr Friedrichovih kola. Ako nizašto drugo barem nas nisu morali tražiti u vrijeme jela ili ako im za nešto drugo zatrebamo, jer su znali gdje smo.

– Jedna briga manje. Ne moramo ih – govorili bi – tražiti po šumi ili na pruzi, na igralištu ili na ulici.

* * *

Jednu večer kad smo se, došavši kasno s vana, temeljito oprali i gladni prionuli na večeru, uđe otac i reče:

– Upravo sam bio s Herr Rudolphom i Frau Micikom. Znae da oni nemaju djece, a vas ste trojica. Oni hoće da usvoje jednog od vas. Neće vam ništa nedostajati. Sve ćete imati. Sve. Automobil, televizor, bicikl, sve. Sve najbolje. Dogovorite se tko će od vas trojice u München.

Mi se gledamo, majka ozbiljna, otac – nikad ozbiljniji.

– Šališ se, tata? – upita Ivica.

– Ne šalim se. Samo ja neću da odlučim koji će od vas to biti. Meni ste svi jednaki. Zato neću ništa reći da koji od vas ne pomisli kako njega mama i ja manje volimo.

Mene strah. Najstariji sam, a čini mi se da se smanjujem, da postajem najmanji, da ne želim biti primjećen.

– Ja, bogme, neću. Meni je ljepše ovako, u svojoj zemlji, sa svojim roditeljima, nego... šta će mi auto, televizor... – govori Ivica, zamuckuje, glas mu skoro plačan, mršti se, pući usne.

Vlado i ja jedemo, glave skoro u tanjur zavukli. Jedemo i ne dišemo, tajimo dah. Poznam taj strah u njemu. On se više uplašio nego ja.

– Ja, tata, neću – kažem ja.

– Ni ja – Vlado i ne dočeka da ja dovršim.

– E, jedan mora. Obećao sam. Nije ni nama, mami i meni, svejedno. Šta je sad najjednom? Najjednom vam se sve to ne sviđa?

– Drugo je to – kažem ja. – Ali ne želim ići.

– Šta bi ti falilo? Imao bi sve, tamo bi se školovao, preko raspusta si ovdje kod nas. Kad odrasteš možeš se vratiti u Bosnu. Ni mi, ni ti ne bismo zaboravili da si naš sin.

– Jel'de, mama, da se tata šali? – pokušavam ja s mamom.

– Možda bi Herr Rudolph pristao da ostaneš samo godinu, pa ako ti se ne sviđi, ti se vrati. Ionako dolaze svake godine, a ako ti se ne sviđi... Šta je godina dana? Začas prođe. Uostalom, ljeto bi provodio s nama.

– Ali ne želim, ne želim. Ne treba mi ništa. Zašto Herr Rudolph ne bi uzeo nekog od Milišića, njih su čak četverica?

– Ne znam, on hoće nekog od vas. Vi mu se više sviđate, misli da ste bolje odgojeni, da... Šta ja znam?!

Otac ustrajava, a mi vidimo da je vrag odnio šalu. Snuždili se. Samo je pitanje trenutka kad ćemo sva trojica početi plakati. Ivica namješta usne, izaziva suze u očima, drži ih u pričuvi, čeka, čeka da netko od nas dvojice zaplače i pokaže koliko je ozbiljna situacija. Meni se ide u klozet, ali ne smijem, slutim izdaju koja bi mi se mogla dogoditi iza leđa, čini mi se da sam ja žrtvovan, da ću kao najstariji shvatiti da sad nema natrag, da se od mene očekuje...

A da razmislimo do sljedeće godine? – pokušavam nadmudriti roditelje.

– Ma ne, on hoće sutra da zna jer već prekosutra odlaze na more i otuda pravo u München – objašnjava otac.

– Izvini, tata, ali ja neću. Pa makar me bio, ja neću – ohrabrim se i otvoreno suprotstavim ocu.

Vlado to isto ponovi. Ivica već plače, ne može ništa reći, ali se na njemu vidi da neće.

– Pošto se ne možete dogovoriti, morat ćemo mama i ja donijeti odluku – reče otac i iziđe iz kuhinje.

Majka nam odmah priđe, zagrlila nas svu trojicu i privi uza se:

– Ma, šta vam je? Zar ne vidite da se tata šali s vama? Hoće da vidi koliko vam znače svi ti vaši automobili, televizori... Znae vi da mi vas ne bismo dali nikome i ni za šta. Tata se samo htio našaliti s vama – briše mama Ivici suze, tješi nas.

U oči nam se vratio smiješak. Tata uđe u kuhinju. Smiješi se:

– Što je bilo? Ipak ste se, znači, odlučili?

Smijemo se, srca nam još uvijek ubrzano kucaju. Usta nam se razvukla od uha do uha. Tata nas poljubi:

– Hajde, idemo u krevet. Kasno je. Zar niste primijetili koliko sam naglašavao te vaše proklete riječi "Herr" i "Frau"?

Kasnije, kad smo već legli, Vlado se meškolji, ne može da zaspi, provjeravamo budnost jedan drugome, a svi iste misli mislimo:

– Spavaš li? – pita me Vlado.

- Ne, a ti?
- Šta misliš, možda bi ipak bilo dobro to s Njemačkom? Pa nam svašta doneseš, a?
- Šuti, spavaj – kažem – spavaj ili ću zvati mamu.

ZEČEVI I POŽAR

Pravo pravcato austrougarsko naselje pored pruge. Kao iz školskih udžbenika: sve u redu, kao po crti, po koncu napravljeno. Red šupa, pa zgrada sa četiri stana, pa red šupa, zgrada, a ispred zgrada ulica bez prometa, onda rječica i preko nje most koji vodi na pravu ulicu. Iza zgrada baštice, manje ili više ravnomjerno odrezane, ali dovoljne za cvijetnjak, jednu voćku i nekoliko gredica povrća. Iznad bašta pruga.

Nekada elitno naselje, a kad su moji roditelji tu doselili to je bilo obično radničko naselje i ništa više, a i to samo za radnike rudnika i željezare. Slučajni promatrač sa strane brzo bi uvidio da naselje živi buran život, naročito poslije tri sata, kad se, nakon piska željezare, očevi vrate kućama, a majke, uglavnom domaćice, pođu u potragu za djecom koju je najčešće trebalo privesti kući na ručak. Oko zgrada kokoši i golubovi u dozlaboga dosadnom kljucanju o zemlju, ponegdje pokoja svinja i uz sve to – neizbježna graja. Slika kao iz nekog talijanskog filma koji ćemo gledati tek poslije kad se prvi televizori počnu useljavati u kuće.

U svakoj bašti poneko drvo. Kako koga zapalo: netko ima šljivu, netko jabuku, netko trešnju, jorgovan, a netko ima i ribizle. U našoj bašti ništa, ama baš ništa, osim onoga što u proljeće sami zasijemo i zasadimo. Nijednog drveta. Jedino što bi nekoga moglo iz naše bašte zanimati bila je mrkva, ali to su imali i drugi.

– E, zar se to baš nama moralo dogoditi – kaže mi brat kao da, u najmanju ruku, već deset godina ne živimo tu.

– Bolje da i nemamo ništa jer bi nam se onda događalo što se i drugima događa. Morali bismo paziti da nam tko ne polomi jorgovan, ili da nam ne obere trešnju, da nam ne pojede šljive ili jabuke još dok su zelene i da nikad i ne doznamo kako nam izgledaju jabuke ili šljive kad sazriju – pokušavam biti stariji, pametniji, ali me brat s nevjericom gleda.

Mislim u sebi kako je u pravu. A baš je lijepo u proljeće odnijeti nastavnici jorgovana. Nekako kao da drugačije gleda djecu koja joj donesu cvijeće. Mene bi bilo stid proći kroz cijeli grad s cvijećem, da bih ga još nastavnici dao. Ne bih to mogao za Osmi mart ni mami, a kamoli nekim drugim danom, pa još nastavnici.

Znam da Dragu, brata, nisam mogao uvjeriti u ono što sam govorio

jer ni sam nisam mislio da je tako. Ipak bi dobro bilo imati štogod. Bilo bi dobro kad bi to drvo moglo najprije biti jorgovan, pa kad prođe vrijeme jorgovana da se onda pretvori u trešnju, onda u šljivu, pa u jabuku. Morali bi učenjaci nešto smisliti – maštali smo kako bi se moglo doskočiti onima koji su u bašti imali barem nešto, a sad mi se čini da je naša glavna nakana bila doskočiti prirodi koja se, eto, poigrala s nama i baš je našu baštu našla da mimoide.

Ali zato je gospođa Elvira imala dvije trešnje. Itekakve trešnje! Imala je ona i ruže, ali tko to da gleda pored dviju velikih trešanja. I dobre je kolače pravila, ali je sve to bilo premalo. Gospođu Elviru smo znali samo po trešnjama. Uostalom, čak i to moramo preskočiti, mada nam je žao, ali što se tu može kad to nije važno za ovu priču. Ono zbog čega je gospođa Elvira ušla u ovu priču su – zečevi.

No, dobro. Dođe tako, svakome dođe, da se živo zagrije za golubove ili zečeve ili... I tako su Slavko i Mirko dobili lijep par golubova (koliko su samo pričali o njima!), Adam i Braco su imali kuniće, Mirko i njegova braća čak bicikl, samo Drago i ja ništa. Da je barem zima, sad i nas dvojica imamo klizaljke, prave, napravljene u željezari... Sluša tata naš razgovor, sluša, pa će:

– E, jesu mi za vas zečevi? Dva puta ćete ih uhvatiti za uši i vratiti u kavez, jednom ćete im nabrati trave i onda će sve pasti na mene...

– Ma neće, tata, nema govora. Ako nas dvojica ne možemo uzgajati dva zeca... – branimo se.

I ne prođe dan-dva kad eto ti oca sa zečevima.

– Poslala vam gospođa Elvira. Nije htjela ni naplatiti. Samo, kaže, morate ih dobro paziti, hraniti, čistiti im...

Nitko sretniji od Drage i od mene. Skačemo, grlimo tatu, ljubimo ga.

– Ne grlite mene, nego zahvalite gospođi Elviri.

Tako su se u naš život uselila dva zečića. Zašto drugi nisu primjećivali koliko smo sretni zbog zečića, ne znam, ali da smo se hvalili, čak i po školi – jesmo. Možda to i nije bilo nešto važno?!

– Kako to, Mladene, da drugi ne dolaze da vide naše zečeve, a mi smo...

I opet je trebalo da ja budem taj stariji, pametniji brat, kako je govorio tata za mene kad bih se posvađao s Dragom.

– Morali bismo imati nešto što nitko nema i onda bi nam tek drugi zavidjeli, divili nam se.

– U pravu si – reče, istinski se slažući. – Trebalo bi da jednom imamo nešto što nitko nema.

– Ali i toga bismo se brzo zasitili i mi i drugi. Znaš kako se dogodi kad nam tata napravi ljeskove trube... ili luk i strijelu.

Pokušaji naše mašte da udovolji našim željama za prestižom jenjavali su jedino kad bismo svi bili u jednom nogometnom timu koji se takmičio protiv ekipe iz gornjeg dijela ulice. Da, naša je maštanja, pored zajedničke igre, prekidala i škola, ali i mama:

– Mladene, Drago, pa dobro, zar vi zaista hoćete da vam ja ili tata

hranimo zečeve...

Gundali smo, ali smo odlazili nabrati malo trave, nahraniti zečeve. Gundanja su bivala sve češća i bučnija, dok se tata nije umiješao:

– Da vam ih nisam nabavio... A sad... Neću da čujem!

– Mi bismo ih nekome prodali ili poklonili...

– Ne dolazi u obzir. Ima da ih hranite i brinete o njima. To vam je sve što radite uz ono malo škole...

Ima li išta teže od obaveze? Zamrzili smo sve zečeve svijeta!

– Baš su ružni – govorio sam Drago – vidi im samo ovih glupih brkova, vidi kako mrdaju donjom usnom.

– Imaju uši ko magarci i glupi su ko magarci – pokušavao im se Drago narugati više od mene. – Kako bih ih rado bacio u rijeku.

– Bi li mogao? – pitao sam sažaljivo.

– Ne bih – rekao je više zbog mog sažaljivog pitanja nego što to stvarno ne bi učinio.

– Ali... – zamislio se da provjeri još jednom prije nego kaže – radije bih pročitao svu lektiru do kraja godine nego im brao travu i hranio ih, proždrljivce jedne.

Ovo sam mu odmah povjerovao pošto je Drago bio od onih koje je od svega najteže bilo privezati sat-dva uz knjigu. Tako je i tata govorio za Dragu, pogotovo kad bi se mama vratila s roditeljskog sastanka. Tata na roditeljske nije išao!

– Otkud to – pitam ga tobože iznenađeno – kad si do jučer govorio da više voliš raditi nego učiti?

– I ovo mi je neki rad, hraniti ovu brkatu stoku! – reče gnjevno on koji je zečeve volio više nego ja i zbog koga nam ih je gospođa Elvira i poklonila. Nikad nisam znao zašto gospođa Elvira njega više voli, njega koji je kod drugih važio kao problem.

I kad je naša netrpeljivost prema zečevima u svom rastu došla do bezizlaza, dogodilo se nešto skoro nevjerojatno.

Odnekud, kao iz najudaljenijih predjela zbilje dođe mi u san zvuk sirene, zapravo nečega što je ličilo na zvuk sirene, a što ću kasnije prepoznati kao zavijajući zvuk sirene vatrogasnih kola.

– Mladene, ustani, izgori šupa!

I ne pomaknem se, pričat će mi poslije Drago. Ne pomaknem se ni kad me drugi put budio. A kad reče "izgori kuća", kaže, samo sam podigao glavu i okrenuo se na drugu stranu. Dugo mi je trebalo da se odvojim od kreveta i to kad je već mama došla da me budi i kad sam shvatio da je sve što sam kroza san čuo stvarnost, a ne jedno od Draginih noćnih buncanja.

Ustanem, obučem se, kad imaš što vidjeti. Vatrogasci pred kućom, cijelo naselje na nogama. Nitko ništa ne zna. Svi nagađaju. Pogledam, izgorjela šupa do pruge, ona u kojoj su bile kokoši, zečevi, jedna kolica, ljestve i nešto baštenskog alata.

– Sva sreća pa je na vrijeme primijećeno jer da je zahvatilo šupu s ogrijevom, vjerujem da se ni zgrada ne bi mogla spasiti – pravi se važan

debeli vatrogasac koji i nije gasio vatru, nego je samo naređivao i odvrtao ventile na vatrogasnim kolima.

Mama i Drago plaču. Tata nešto nagađa s muškarcima. Kažu da je požar izazvala varnica iz lokomotive.

Pridem Dragi i mami. Mama me zagrlila:

– E, djeco moja, mogli smo svi izgorjeti. Malo je trebalo.

– U svakom zlu ima i dobra – pokušam se našaliti, a mama i Drago me gledaju u čudu. – Nećemo više morati brati travu zečevima.

Odmah se ugrizem za usnu. Mama i Drago me pogledaše kao stranca, kao nekoga tko ih je upravo uvrijedio.

Ipak, osjetio sam da smo i Drago i ja nekako ponosni što se to s požarom dogodilo baš nama i našoj šupi, što je baš naša šupa okupila toliko svijeta i to važnog svijeta u uniformama: vatrogasce i policiju. Kako su nas samo gledali drugovi, kao da smo mi, baš mi nešto važno učinili.

I još danima bit ćemo važni sve dok se zgarište bude raščišćavalo i nova šupa pravila. Ono što nitko nije vidio, što je bilo samo moje i Dragino, je tuga koja nas je obuzela kad smo naišli na dva okamenjena, ugljenizirana zeca. No, niti ta tuga nije bila dovoljna da prihvatimo prijedlog gospođe Elvire da nam pokloni dva nova zečića.

MAŠINOVODA LUKA

Gradić uzdužno podijeljen rječicom. S lijeve strane željezara, željeznička stanica, pruga, stovarišta koksa, uglja, željeznih proizvoda, lijevanog željeza; s desne strane naselje s crkvicom, školom, prodavaonicama. Nizvodno, na samom ulazu u grad, naše naselje. Zgrade napravljene za potrebe radnika, brojna radnička djeca i, na uskom pojasu između pruge i padine brda, igralište za mali nogomet.

Ranko i Mišo, Mladen i Vlado, Braco i ja, tri para braće, nerazdvojni u školi, u igri, u dječjim ludostima. Mada različitih uzrasta, različitih smjena u školi, ipak nerazdvojni, kao mušketiri, i u dobru i u zlu, svi za jednoga, jedan za sve. U nogometu jedan tim, u borbi jedna banda. Bože, kako je moćno zvučala ta riječ. Nismo ni znali da ta riječ ima samo negativno značenje. Nama je, tako, i družina Robin Hooda¹⁸ bila banda. No, nije važno. Važno je da je nama davala neku važnost i udaljavala nas od finih maminih sinova koji su imali određeno vrijeme za ručak, za večeru, vrijeme za spavanje, čak i luksuz prvih televizora u naselju. Dobro, zbog toga smo im zavidjeli, ali samo kad bi na TV bila neka dobra utakmica ili film.

¹⁸ 17 Hodd - čitaj Hud

Skoro nepobjedivi u malom negometu, nedostižni u gađanju lukom i strijelom, neobuzdani u vragolijama zbog kojih su susjede s prvim mrakom skidale rublje sa užadi za sušenje, susjedi zaključavali bašte čuvajući svoju mrkvu, ruže ili pokoju voćku. Ponekad bi, priznajem, platila glavom koja kokoš, pogođena strelicom od kišobranske žice. Nije nam bilo do mesa, radije smo gledali kako, kao pijana, kokoš zavrti glavom, a onda se okrene nekoliko puta oko sebe i padne. Što bi nam tada drugo preostalo, nego da je premažemo glinom i u jaku vatru. Koja poslastica! Ništa strašno, ionako smo za sve krađe okrivljavali Cigane.

No, nismo mi samo štetu pravili, samo smo se ponekad pravili važni praveći mala zla. Mnogo više smo mi dobroga učinili. Ne vjerujete? A da pitate koga koliko smo samo tona uglja unijeli u kuće, koliko drva nacijepali, izrezali, unijeli, složili u šupe, koliko smo samo nabrali šipaka, drijenjaka, gljiva, jagoda, lipovog cvata, gloja, ljekovitih trava. Koliko smo samo brašna donijeli iz prodavaonice, koliko bašti uskopali, ali nećemo o tome. Vjerujete nam, zar ne?

Jednog dana nas baba-Mara uhvati kako se šunjamo i prikradamo njezinoj jedinjoj šljivi.

– A, tu li ste? Samo čekam da moja šljiva dođe na red!

– Nismo, baba-Maró – branimo se mi i smišljamo šta da kažemo.

– Da se mi nešto dogovorimo! – kaže ona, a mi čekamo šta li će nam ponuditi. Zna ona da se može s nama i da bismo joj u protivnom šljivu, mada još nedozrelu, noću obrali. – Da se dogovorimo, je l' važi?

– Važi! – odgovaramo mi uglas, kao u školi, a sve s nevjericom pogledavamo baba-Maru. Još nam nitko takvo što nije ponudio, pa se pitamo šta će nam to ona ponuditi.

– Ne berite šljivu, još nije najzrelija i ne dajte drugima da je beru, da je ne bi polomili, a ja nemam nikoga, ni unučadi, pa kad šljiva sazri, pobrat ćemo je skupa i podijeliti na jednake dijelove.

– Važi! – opet mi uglas. – Važi!

Prihvatimo dogovor i sprovodimo ga u djelo. Lako se predomisliti, mislimo, ako vidimo da se događa nešto što se nismo dogovorili. Baba-Mara poštuje dogovor, poštujemo mi. Čuvamo šljivu, tjeramo druge bande, borimo se za svaki sočni plod. Ta, zar to nije naše? Konačno nas, ponosimo se, netko smatra dostojnim razgovora na ravnoj nozi. Ali... Ide jesen, treba i ogrijev nabavljati.

Oni imućniji su kupili već ranije i drva i ugalj. Naši očevi nas zovu u šumu, da budemo na pomoć u sječi. Treba zasukati rukave ako hoćemo da se prođe što jeftinije. Za ugalj ćemo se opet sami snaći.

Vlakovi prolaze tik iznad naših kuća. Na samom ulazu u grad počinje posljednji veći uspon, pa pored naših kuća vlakovi hukću, stenju natovareni koksom i ugljem. Nizbrdo, pak protutnje puni željezne rude, lijevanog željeza ili drvene građe.

Zimi hokejaški tim s metalnim klizaljicama, napravljenim u željezari i s pritkama od graha kao štapovima; s proljeća družina Robin Hooda s lukovima od drenovine i strelicama od starih kišobranskih žica; ljeti nogometni tim, banda šljivara, mrkvara; podjesen postajemo banda "crno zlato".

Kilometar ili kilometar i kojih stotinjak metara pred našim naseljem, na početku uspona, uskačemo na vlak, brzo iz vagona izbacujemo grumenove uglja, iskačemo iz vlaka, ugalj skupljamo u vreće i pravac kući. Tako iz dana u dan i eto zimnice, eto ogrijeva.

Budući dobro uvježbani, uskačemo na mjestima na kojima lokomotiva počinje posrtati, stenjati i iskašljavati paru i dim iz svojih velikih crnih pluća. I dok gledamo kako vlak šišti, dimi, hukće, pišti, javlja stanici da stiže, mi radimo brzo, najbrže, i nestajemo u vidu pare.

Kad smo kućama prvi put donijeli ugalj, roditelji se razgoropadili, viču na nas, galame, hvataju se za kosu:

– Jeste li vi normalni? Uskakati u vlak?! Hoćete li da poginete? I da je samo to, nego da mi ko bogalji cijeli život na grbači živite?

Vidimo mi odnio vrag šalu. Sljedeći put okrenemo priču.

– Nismo uskakali, tražimo od mašinovođe da nam izbaci koji grumen i on uvijek izbaci nekoliko komada. Zavolio nas neki čovjek, šta se može.

Jesu li nam povjerovali, ne znam, ali strogo su nam zabranili da se pruzi i približimo.

– A gdje ćemo igrati nogomet? Jedino igralište nam je tamo.

I kakvi bi to roditelji bili kad ne bi popustili, za dan-dva, ali popustili.

Bilo je, istina, mašinovođa koji bi nam, kad bi nas primijetili, i izbacili koji grumen uglja iz lokomotive ili bi najmerno, činilo nam se, usporili vlak; ali bilo je i onih koji su, možda novi i neiskusniji, slično našim roditeljima, počeli da viču, prijete, hvataju se za glavu izbezumljeni. No, brzo su i te novajlije, zadivljene našom vještinom, vještinom uskakanja i iskakanja iz vlaka, navikavale se na nas i čak nas bodrile. O onima koji nas nisu primjećivali ili nisu htjeli primijetiti ne vrijedi ni trošiti riječi.

I tako smo, najednom, imali stotinu briga: škola, šljiva, drva iz šume, ugalj... Tko da uskladi tolike obaveze? A nastavnici svaki dan jedno te isto:

– Ne zanima me vaša matematika, i moj je predmet važan. Uskladite obaveze.

Ili

– Ne zanima me vaš njemački. Sve se može stići, ako pravilno vrijeme rasporedite. Sve se mora stići. Kako biste da imate ovce i krave, seoske poslove, kao vaši drugovi na selu?

I tako ukруг, a naše obaveze nitko i ne zna i ne želi da zna.

Krenuli poslovi. Smišljamo plan kako sljedeće godine kupiti zajednički bicikl. Prodajemo drijenjke, šipurke. Skupljamo novac. Obrali smo šljivu babe-Mare, nešto dobili u šljivama, nešto u pekmezu koji smo skupa s njom pekli. Drva smo smjestili, ostaje još rezanje, cijepanje i slaganje. Ali toliko nas ima da to neće biti problem. A ugalj? Banda "crno zlato" radi li radi!

Dva vlaka dnevno. Ako propustimo jutarnji, onda uhvatimo popodnevni. Malo-pomalo punimo šupe, sve tri ravnomjerno. Nisu to neke količine, ali zauhar je, kako kaže baba-Mara.

Teže od uskakanja u vlak i iskakanja je prikupljanje uglja duž pruge i nošenje teških vreća. I poslije svega još i – pranje.

A i škola je tu, nastava. Već zasićeni, a tako smo se ljetos bili zaželjeli škole. U školu i iz škole idemo zajedno. Obično nas četverica. Moj brat i Vlado su u popodnevnoj smjeni, pa i oni idu skupa. Iz škole se sačekujemo kao da nas čeka pješačenje od nekoliko sati, ali eto, lakše je sačekati kolegu cijeli sat, provesti to vrijeme u igri klikera, nego sam ići tih desetak minuta od škole do kuće. Navika, kažemo. Loša navika, kažu roditelji.

Idemo, tako, jednom iz škole kad pred nas banu jedan brkati čovjek sa željezničkom uniformom i kapom na vrh glave. Strah od uniforme ili neka vrsta zazora pojača se kad nam se obrati:

– Znamo li se mi, momci, odnekud?

– Ne, ne znamo – ne dočeka Mišo da željezničar izusti svoju rečenicu.

– A znadete li vi, možda, moga Ivana? Ide li on s nekim od vas u razred? Ivana Milaka? – dodade vidjevši da mi sliježemo ramenima.

– Znam ga ja – opet će Mišo. – Ne ide sa mnom, ali ide u paralelni razred.

– A ja, vidite, sve vas znam. I ima vas još, je l'da?

Mi se gledamo. Da li da bježimo? Krijemo poglede. I opet će Mišo kao najvragolastiji među nama:

– Mi se ne vozimo vlakom. Možda jednom godišnje.

– Ja, bogami, nijednom – dodade Ranko.

– Vozite, vozite. Često, mada, doduše, kratko. Znam ja vas, ja sam mašinovođa. Luka Milak – maše glavom. – Ne plašite se da ćete ostati bez nogu, bez ruku, bez glave? Da ćete odletjeti pod točkove? Šta misle vaši roditelji o tome? Znaju li oni uopće? Znaju, moraju znati, je l'da?

Vidimo mi vrag odnio šalu.

– Čiko, nemojte nas reći roditeljima – počnem ja tobože plačnim glasom.

– Ni nastavnicima – dobaci neizbježni Mišo.

– Da, ni nastavnicima – povičemo svi uglas.

– Vješti ste, nema šta. Vješti. Ne bojim se ja za vas. Ali... ne bih volio da vam se štogod desi. A da vi, šta mislite, prestanete s tim, a da vam ja pokoji grumen više izbacim? Možemo li se tako dogovoriti? – gleda u nas, a ni sam ne vjeruje da ćemo pristati, a i ako pristanemo, zna da obećanje nećemo obdržati. Najvažnije nam je nestati mu s očiju.

– A, sad se sjećam. Vi ste taj koji nam pokatkad izbací pokoji grumen iz lokomotive.

– I ne samo ja. I drugi. Svi su vas već upoznali. Ne znamo šta ćemo s vama. Da barem možemo pored tog vašeg naselja ubrzati, ali ne možemo. Lokomotive ne mogu.

Možda jednom kad uvedu dizelke ili električne, ali to su već bajke...

Gledamo mašinovođu Luku, čekamo da završi, a samo nam jedna misao u glavi:

– Nećete nas reći? Obećajte da nećete!

On se zamislio, češka brk, skuplja obrve, kao – predomišlja se, vadi cigaretu iz džepa, nešto govori sebi u bradu, maše glavom:

– E, djeco, djeco!

– To mi, ustvari, radimo za babu-Maru. Zna, ona nema nikoga, a siromašna je – snađe se Mišo.

– E, ako je za babu-Maru, neću. Neću vas odati – reče mašinovoda Luka odlučno kao da i sam zna babu-Maru.

Je li nam povjerovao da radimo za babu-Maru, ne znam, ali i ubuduće nam je izbacivao grumenje uglja, a vlak bi, činilo nam se, kad bi nas vidio, još više usporavao i svaki put nam mahao pokretom ruke koji kao da je govorio "sretno".

PATULJAK I SEDAM SNJEŽANA

DVA OBLAČKA

Tek što se malo osoviše na vlastite, još uvijek slabašne nožice, dva oblačka, dva blizanca rekoše majci:

– Dopusti nam da se i mi igramo s djecom.

Majka pogleda beskrajnu plavu livadu neba na kojoj su se u velikoj

graji igrali oblačići.

– Dječaci moji, zar ne vidite da su svi veći i snažniji od vas? Zagubit ćete se, zalutati. Kako ću vas poslije naći? Vidite da smo krenuli na istok, a te puteve ni mi odrasli još ne znamo.

– Nećemo se udaljavati, majko, pusti nas! – navaljivali su.

Prije nego što će, kao i svaka majka, popustiti, reče im još, tobože prijeteći:

– Ali ne zaboravite: ne previše na sunce i ne među velike i tamne oblake. Ni blizu vatre, ni blizu vode – reče im.

Kao i svi nestašni dječaci oblačići odjure na livadu i zaigraše se s drugom djecom. Vrijeme je prolazilo, a majka je zabrinuto pogledavala ima li njezinih dječaka. Već se bila zabrinula i uznemirila kad se začu grmljavina. Evo im oca, pomisli, ljutit je i tek će sada biti problema. Nije misao ni domislila kad se u kući pojavi otac namrgođen, smrknut, ljutit.

– Mi idemo među prvima. Tako je odlučilo Vijeće oblaka. Spremaj djecu!

– Negdje su vani. Igraju se.

Otac tek sada sijevnu i zagrmi:

– Igraju se negdje, kažeš? Samo mi je još to trebalo!

Majka nabora lice, suspregnu se da nešto ne kaže, ali i njoj zabrinutoj sijevnu pogled put zapada. Brzo izjuri da potraži djecu. Dječaci kô dječaci. Nisu ni primijetili da sunce sve više klone i da je vrijeme da krenu kući. No, zato ih je majka ljutilo isprašila!

– Treba da idemo, a vi još skaćete. A kad krenemo opet ćete uglas: "Ponesi me, umoran sam, ponesi me..."

– Oprosti, mama, zaigrali smo se.

– Opraštam ja, ali tata... ljut je kao nikad dosada. Samo strijelja očima.

No, sve se dobro završilo. Majka i otac se brzo naljute, ali se brzo i odljute. Još ako se tu nađe baka... A oblačići su imali i baku. Dobru, staru, sijedu baku koja je povazdan pričala priče.

– Bako, idemo li to opet na more?

– E, dječaci moji, kako je otac ljut, možda nam je ovo posljednje putovanje.

– Kako, bako, posljednje, pa tek smo... ?

– Oblaci ne žive dugo. Neki još sasvim mali nestanu u igri sa suncem i oni su najsretniji. Mi to zovemo raj. Druge progutaju crni oblaci lualice koji se namnože u jesen kao grabljivice. Na kraju, ipak, svi mi padnemo u ponore koje nitko ne zna. Stariji nagađaju. Jedni vele da se iz ponora opet vraćamo, ali bez svijesti o sebi prošlima, drugi misle da je to kraj... A vidite, ja mislim da ćemo se mi opet svi jedanput sresti na južnim morima odakle smo i pošli i u visinama gdje lelujaju zrake najljepših boja.

- Tako si to, bako, sjetno ispričala.
- Rastanak je tužan, ali ne brinite. To sam se ja samo sjećala ranijih rasanaka. Još ćemo se mi naputovati i svijeta nagledati. Tek ćete još vidjeti našu braću na sjeveru. Oni nose velike košare snijega na leđima. Vidjet ćete čudne ptice što jure oko nas i grme kao vaš otac...
- Što je to, bako, snijeg... što ptica?
- Sve ćete vidjeti. Naš je život, kao što rekoh, kratak, ali lijep. Ja vjerujem da je lijepo i ono što nas u ponorima čeka. Možda je to onaj raj koji tek treba upoznati? To što se odrasli srde i buče nemojte tako ozbiljno shvaćati. Ta, i vaš otac je tako starašno grmio da smo se svi uplašili, a vidite ga kako je sada tiho i blago usnio na povjetarcu.
- Pričaj još, bako, pričaj još...
- Sutra! Sad treba na počinak. Sutra. Dalek je put koji nas čeka. Treba se odmoriti, osnažiti i okrijepiti. A zna se kad dječaci idu na počinak.

DVIJE OLOVKE

Mnoge priče o djetinjstvu počinju s očevim povratkom s puta. Onda se otvara torba ili kofer – sve ovisi o tome koliko je otac dugo bio na putu – i svatko dobije ponešto. I dok su mama i sestra uvijek dobivale lijepe stvari, ja sam se morao zadovoljiti "praktičnim" (očev izraz) stvarčicama. Jer sam dječak! No, sve ovo ne bi bilo vrijedno priče – slično se događa i drugima i drugdje – da od oca nisam iz Pariza dobio dvije prelijepo olovke. I tu je pravi početak priče. One su, istina, imale grafitno srce kao i sve olovke njihova roda, ali imale su i pravo srce. Ne vjerujete? No, čujte priču, pa se uvjerite. Ipak, da junaci naše priče ne bi bili bezimeni nazovimo ih Crvena i Plava. Važi? No dobro, čujmo ipak priču.

– Već mi je dosadilo da čamim u ovom mraku pernice – reći će Crvena, ženskim, dakako plačnim glasom.

– A što bi htjela? Da možda kao ja stradavaš svaki dan u bezdušnom Romanovom šiljalu? Zar ne vidiš koliko sam se smanjila? – tješila ju je tobože Plava, ali je bila sretna zbog toga jer je bila duboko uvjerena da nju Roman više voli.

Da, samo to isto je mislila i Crvena, te joj je mrak pernice i ličio na mrak neuzvraćene ljubavi. A što ako on ipak više voli mene – pomisli Crvena – pa me čuva za poslije kad Plave više ne bude?!

U neko doba se pokoleba i Plava: možda Roman više voli nju... I Plava se odluči na sitno lukavstvo. Zavući će se u doboki mrak pernice, iza bojica, gumica, šiljala... Odmorit će se od silnog pisanja jer, zaboga,

otkako je došla iz Pariza samo ona radi, a Crvena ljenčari.

No, to joj bi uzalud. Uzalud se pravila da spava. Roman je pronađe i dade se na pisanje zadaće. Sad i Crvena i Plava počеше očajavati: jedna misleći da je zapostavljena, druga da je osuđena na brzi kraj. Koja je bila tužnija, možemo samo pretpostavljati i to bi jedino ti, dragi čitaоче, mogao presuditi... No, vratimo se priči.

Vide i Plava i Crvena obostrano nezadovoljstvo. Kažem: nezadovoljstvo, mada je to više sličilo nesreći koja je pogodila nježna ženska srca dviju olovaka iz daleka svijeta u, zamislite – čak Sarajevu. Zajednička ih nesreća ujedini.

– Morat ćemo nešto smisliti – reče Plava.

– Da, da. Čim prije. Ipak, zajedno smo došle iz najljepšeg izloga na svijetu u ovu mračnu i dosadnu pernicu – prihvati Crvena.

– Ja bih voljela i tu pernicu, nego stalno šiljalo na vratu...

– Dobro, dobro... nećemo sad o tome. Sestre smo. Moramo nešto poduzeti.

– Nešto? Šta?

– Da kažemo Romanu?

– Možda njegovom tati? A?

– Da, da. To bi bilo bolje.

Što rekoše – to učiniše. Prvu priliku kad je Romanov tata pregledao Romanove bilježnice, knjige i stanje u pernici, Plava i Crvena se uglas požališe Romanovom ocu. Otac ih lijepo sasluša i obeća pomoći. Što obeća – to i učini. Ali pažljivo, tako da one ne čuju:

– Ti kao da ne voliš onu crvenu olovku s Eiffelovim¹⁹ tornjem, draža ti je plava, rekao bih. Možda zbog Trijumfalne kapije?

Roman se iznenadi i pomisli da to otac pita zbog crteža na olovkama.

– Pa i sam si rekao da je Eiffelov toranj zaštitni znak Pariza, a trijumfalnih kapija ima i drugdje po svijetu.

– Je li to jedini razlog zašto Crvenu čuvaš?

– O tata, zar je važno Crvena ili Plava? Nikad mi nisi govorio...

– Nisam ništa loše mislio, vjeruj...

– Dobro, dobro, pisat ću objema. I svaki dan ću ih mjeriti trokutom da slučajno ne bi koja bila kraća – ljutnu se Roman.

– Ne ljuti se – pokušava otac umiriti Romana, ali mu je važnije bilo što će usrećiti i Plavu i Crvenu, nego hoće li uspjeti umiriti sina.

Cijelu priču mi je, tek kasnije, otac ispričao.

Možda se to moglo uraditi i drugačije, ali što je bilo – bilo je. Dvije olovke su odživjele svoj život u slozi, a život olovke ipak nije tako

¹⁹ Eiffel – čitaj: Ajfel

kratak.

PATULJAK I SEDAM SNJEŽANA

Roman je kao i svako dijete volio bajke i to, sve one bajke koje vole i druga djeca. Ništa neobično. Neke sam mu morao pričati mnogo puta. Volio je da svaki put bajka bude ispričana kao i prethodni put. Ništa se nije smjelo promijeniti, ništa dodati, ništa oduzeti, niti jedna jedina riječ jer bi se odmah pobunio da to nije ta priča. Tada sam se morao braniti kako nisam u stanju od riječi do riječi ponoviti ono što sam ispričao prošli put i kako bi onda najbolje bilo da mu bajke čitam. Ali Roman ne želi da se bajke čitaju.

I onda se sjetim. Uvjerit ću ga da se bajke pričaju tako da se svaki sljedeći put u bajku mora ubaciti neka novina, nešto novo što će je učiniti zanimljivijom, što će kod onoga tko je sluša pojačati pažnju i povećati znatiželju. Prihvatio je to uvjerenje tek onda kad sam mu pokazao da je u bajci sve moguće kao što je sve moguće i u crtanom filmu. Ovo s crtanim filmom kao da je bio razlog koji je prevagnuo u moju korist, kao da je to učinilo da mi povjeruje. Ipak, rekao je:

– Moram pitati svoje patuljke, pa ćemo tek onda vidjeti.

Začudim se, pogledam Romana, a on – ozbiljan. Ne trepće. Misli, razmišlja. Pogled mu ukočen kao da nešto očekuje. Utonuo u duboke misli – pomislim. Jesam li što pogrešno rekao? Ma ne, nisam.

– Kad ćeš pitati te tvoje patuljke?

– Već sam ih pitao i evo sad čekam njihov odgovor. Sačekaj još malo.

Čekam, čekam. Je li to onaj dječak kojemu ja svaku večer pričam bajke? Hoće li on to meni početi pričati neku svoju bajku?

– Jesu li ti tvoji patuljci iz neke tvoje bajke, koju si, možda, ti izmislio? – pitam oprezno glasom koji zvuči kao isprika.

– Nisu iz bajke. To su moji patuljci. Ja imam jednog patuljka u stomaku, jednog u grlu i jednog u uhu. Oni me čuvaju, ja s njima razgovaram, oni mi kažu šta treba da učinim – i opet se zamisli. – Prihvaćam tvoj prijedlog o pričanju bajki – najposlije reče.

– Pošto si prihvatio moj prijedlog, od sutra počinjemo po novom dogovoru, a ti razmisli. Ako se predomisliš, poništiti ćemo novi dogovor i sve će biti po starom. Važi?

– Važi!

I tako otpoče moje novo pričanje bajki. U njemu su se miješali svjetovi iz bajki, iz filmova naučne fantastike, iz crtanih filmova, iz grčke

mitologije, iz biblijskih priča. Bile su to dotada nikad ispričane bajke. Roman je uspoređivao junake jednih priča s drugima, postojeće s nepostojećim, dozvoljavao je sve mogućnosti iz crtanih filmova... i čekao u zasjedi.

Uvijek zadovoljan pričom i uvijek u očekivanju onoga "još" odlazio je na spavanje.

– Još ću o ovome malo popričati sa svojim patuljcima. Tako najlakše zaspim.

– Ne plašiš se patuljaka? Da ti možda nekad nešto pogrešno ne kažu?

– Ne, oni su dobri patuljci. Svi su patuljci dobri. Jesi li ikad čuo za zle patuljke?

U mislima s patuljcima, a okružen svojim prijateljima na jastuku: zekom Dugouškom, malim psićem Njuškom, medom Klempom, velikim psom Nogatinom i njihovim gazdom postolarom Časlavom, kojima je sam dao imena, Roman bi usnio u svoj svijet bajki i snova.

U njemu je svakodnevno raslo ono "još", a tako je brzo raslo da je ubrzo naraslo veće od njegove sobe i samo sam čekao trenutak da provali iz njega balon zasićenja svim pričama koje sam mu danima pričao ili, pak, balon njegove vlastite mašte.

I provalio je. Jedne večeri, nakon što sam mu po tko zna koji put ispričao bajku o Snježani i sedam patuljaka i u ne znam već kojoj verziji, rekao mi je:

– Sutra ćeš mi ispičati priču o patuljku i sedam Snježana.

– Misliš, možda, kao i večeras, o Snježani i sedam patuljaka – pokušam pažljivo da ga ispravim.

– Ne, ne. Tu priču već dobro znam. Već mi je i dosadna. O patuljku i sedam Snježana, rekao sam – nikad dva ozbiljnija plava oka nisam vidio.

Zbunim se, ali ne dozvolim da on to primijeti.

– Hoću, to je veoma zanimljivo. To mora da je veoma zanimljiva priča – govorim i ušuškavam njega i njegove drugove pod pokrivač.

Roman je brzo zaspao, ali za mene nije bilo mira. Smišljao sam, smišljao priču cijeli dan i noć, ali ništa. Premalo mi je vremena dao, mislim. Možda bih nešto i mogao smisliti da to odgodim za neku drugu priliku, ovako...

I dođe drugo veče. Pošto Roman ne zaboravlja, morao sam započeti svoju ispriku, inače izgubih njegovo povjerenje.

– Znaš, Romane, razmišljao sam o priči Patuljak i sedam Snježana i mislim da bi to bila, da bi to mogla biti lijepa priča, pa hajde da je ostavimo za neki drugi dan, malo svečaniji – okolišam, nastojim da djelujem uvjerljivo, a on i ne trepće. – Ostavimo je, recimo, za tvoj rođendan!

– Važi – pristao je, mada, vidim, na jedvite jade.

– Ali, hajde ti meni reci kako bi ti tu priču ispričao – pokušavam biti lukav.

I ispriča mi je. Zanima vas kako izgleda ta priča? Ne, ne mogu vam reći detalje. Samo, nije nešto naročito, ali svejedno, ja ni od toga nisam uspio otići dalje. Sva sreća pa je Roman malo poodrastao, to zaboravio i ja sam se nekako provukao...

A da vam priču ispričam? Ne mogu. Ipak je to njegova priča, koju će on, možda jednom, kad odraste, zapisati...

SAN

Roman nikad nije bio plačljivo dijete, nije bio od one djece koja plaču i kad nešto hoće i kad nešto neće, i kad im je toplo i kad im je hladno, koja plaču jer naprosto misle da bi to moglo donijeti neki rezultat u okolini za koju misle da im nikad dovoljno pažnje ne posvećuje. Sve ovo o Romanu i plaču rekosmo jer ono što se dogodilo i što kanimo ispričati počelo je baš s Romanovim neutješnim plakanjem:

– Mama, zakasnio sam – jeca dječak i rukavom pidžame briše obilje suza što mu oblijevaju lice.

– Nisi zakasnio, sine – tješi ga majka – tek je sedam, a do škole...

Ali na sve riječi utjehe dječak samo pojačava plač i kroz suze sam sebe nadvikuje:

– Nije to... Sanjao sam da je tata umro...

Kako plač ne prestaje, probudi se i otac, dođe u dječakovu sobu skoro rasrđen:

– Šta je, pobogu? Kakav je to plač u ovo doba?

Tek tada Roman se iz majčinog zagrljaja baci u zagrljaj ocu:

– Izvini, tata, zakasnio sam...

Kako plač ne prestaje, a roditelji ne znaju o čemu se radi, majka podiže glas:

– Dosta više! Recu već jednom što je! Jesi li bolestan? Što ti je?

– Sanjao sam da je tata umro... – odgovori nekako Roman kroz kišu suza što se slijeva niz lice.

– Vidiš da sam živ – tješi ga otac. – Znaš šta narod kaže: produžio si mi život. Hajde, ne plači više. Dobro je. Ja mislio ti bolestan ili tko zna što.

– Ali, tata, zakasnio sam – rida dijete neutješno.

– Gdje, si pobogu, zakasnio?

– U raj!

– Kakav sad raj?

Nekako se Roman utješi. Vlažan jastuk, vlažna pidžama, a sve od plakanja. Oči mu otekle od suza. Crveni kolutovi oko očiju, glas još uvijek drhti, ali priča. Priča svoj san. Ruka mu u očevoj ruci, a glava naslonjena na očevo rame.

– Sanjam da si umro. Nema te, a ja znam gdje si. Na nebu, u raj. Idem da te tražim. I nije mi žao što si umro, ne plačem. Znam gdje ću te naći i znam da ću te naći. I dođem tamo. Kad tamo – jedna velika sjajna tvrđava, kao ogroman zamak, opasan velikim zidovima, s velikim kulama, a s prednje strane zamka velika zlatna vrata. Možda i nisu zlatna, ali sjaje se i ne može se gledati u njih kao ni u sunce. Ja sam sretan što ću te vidjeti, što sam tako brzo došao. Ali... Do tih vrata vodi put, širok, prostran, a s obje strane puta tezge. Kao na nekom vašaru. Tezge pune igraćaka: autići, baloni, nema čega nema. Kao ljetos na moru na onim stolovima. I gledam ja to, pa u ona vrata. Vrata mi blizu i sve govorim: stići ću, samo još malo; a igračke i stolovi – sve ljepše od ljepšeg. I gledam kako se približava noć i znam da će se vrata s prvim mrakom zatvoriti, ali... – počne opet plakati – Oprosti, tata – počne se ispričavati – oprosti, nisam vidio kad su se vrata zatvorila. Pred njima stoji neki čovjek. Uzalud sam ga molio jer ni on ih ne može otvoriti.

– Hajde, ne plači – tješi ga otac provlačeći mu prste kroz kosu. – Vidiš sve je opet u redu. Baš je to bio lijep san.

– Kako u redu, kako lijep san? – podiže Roman glas kao da se svađa. – Kako u redu kad sam zbog igraćaka zakasnio tebi? A tako sam bio blizu da te spasim...

– Zar se otuda spašava? – umiješa se i majka vidjevši da nije ništa ozbiljno. – Možda tata ne bi htio iz raja poći s tobom natrag.

– Ne znam ja ništa. Samo znam da sam bio blizu tog... raja i da sam zbog tezgi i igraćaka, tog šarenila, zakasnio.

– Hajde, dobro je, ne plači više, umij se, pa doručak, a to s rajem je uvijek tako – pokušava otac i utješiti i podučiti – uvijek te na putu k nekom cilju zaustavljaju neke zamamne gluposti i sitnice. Pa, zar ti nisam čitao priču o Odiseju...

Tog jutra Roman umalo da nije zakasnio, ali u školu. Trebalo je ukloniti mnoge tragove plača.

IZBJEGLICA

Postoje neke riječi koje u nekim sretnijim zemljama djeca nikada ne nauče. Neke, pak, riječi nauče učeći o nesreći drugih ili upoznavajući manje sretna, a junačna razdoblja vlastite povijesti. Otuda im one i zvuče kao

davnašnje, daleke, junačke, viteške čak.

Onima koji su te riječi izmišljali da bi njima izrekli svoj dio ljudske patnje najmanje je bilo važno kako će te riječi zvučati poslije, u povijesnim knjigama, u čitankama i nerijetko dosadnim knjigama školske lektire.

Riječ *rat* Igor je naučio čini se domah nakon riječi *majka* ili *otac*, jer svega čega se doticao bile su igračke koje su, kako je govorila njegova baka, zlo slutile, zlo prizivale. Jedino je njoj, koja je iskusila rat, smetalo što se dijete igra rata. Igorovim roditeljima i Igoru sve te puške, revolveri i brojno drugo plastično oružje kojim se igrao bilo je samo i jedino slika onoga što je vidio gledajući filmove ili čitajući stripove.

A onda je na red došla riječ koja se, kako rekosmo, u sretnijim zemljama rijetko uči. Riječ *izbjeglica*, naučio je dovoljno rano da bi je razumio i ikad zaboravio.

U Igorov drugi razred, nekako s prvim danima proljeća, ušla je omalena zelenooka Andrijana. Đaci su ili prečuli ili zaboravili i ono malo što je učiteljici i njima rekla o sebi. Čak joj niti ime nisu upamtili. Ona je za njih istog trena postala – Izbjeglica. Ime vjerojatno jednako malo razumljivo kao i Andrijana, ali svakako istinitije.

Ponekad bi se u razgovoru s roditeljima Igor sjetio da je došla iz Bosanskoga Broda, a kad bi usred ratnoga vihora u pričama odraslih čuo i riječ Vukovar, dodao bi da je Andrijana ustvari iz Vukovara. Nešto više o njoj Igorov će tata saznati na roditeljskom sastanku. Od tada ime Izbjeglica, za Andrijanu, Igor će zauvijek zaboraviti. Ono što neće zaboraviti je pravo značenje riječi i iskrenje tuge u krupnim zelenim očima Andrijane Jukić.

Tako se Andrijana, koliko nečujno uselila u Igorov razred, još nečujnije uselila u Igorov dom. A ono tajnovito ime – Izbjeglica – od koga Andrijana nije bježala, a koje je u novoj sredini, djeci u razredu, zvučalo dovoljno podrugljivo, krilo je istinu jedva razumljivu i njezinoj novoj učiteljici.

Krupne zelene oči govorile su i skrivale toliko toga nedokučivog: govorile su duboko skrivenu tugu za rodnim Vukovarom, a krile bojazan za sudbinu oca koga nije vidjela više od pola godine; govorile su nepreboljene strahove, a krile viđene strahote u Vukovaru i Bosanskom Brodu; govorile su radost susreta s vršnjacima u Sarajevu, a krile su neizvjesnot što se nadvila nad njom, njezinom majkom i bakom.

Jesu li to mogli vidjeti njezini drugovi iz razreda, jesu li i oni postupno saznavali svu kob sadržanu u riječi *izbjeglica*, ne znamo, ali da je sve manje bilo onih koji su je tako zvali – jest. Već i to vraćalo je na blijedo lice male Andrijane smiješak, dar zaborava tjeskobe ne slučajno nam od prirode poklonjen, pouzdanje da već sutra možda sve bude bolje.

Domalo je u Igorov razred stigao i Ivan Letica iz Dubrovnika, ali osim njegovoga prezimena, koje je Igoru bilo smiješno na djetinje iskren način, sve drugo je bilo jedva vrijedno pozornosti. Simpatije za Andrijanu

ne samo da nisu podijeljene s vragolastim Ivanom, nego su još više porasle. Suosjećanje s njezinom sudbinom raslo je svednevice, tim više što je Igor, kao kakav mali istraživač ili čak detektiv, sve češće iz škole donosio krhotine od kojih je zajedno s ocem pravio priču čiji krajnji ishod nikad neće doznati.

Sad kad od te priče nema skoro ništa, možemo vam reći što je Igor saznao, možemo vam pokazati kamenčiće za mozaik koji je, da sve nije krenulo u drugom pravcu, mogao vjerojatno biti završen: prva vijest koju je Andrijana čula o ocu je da je još uvijek s nepobijeđenim skupinama hrabrih branitelja Vukovara, a onda je došla vijest da je negdje u Srbiji, u koncentracionom logoru. Posljednji glas za koji mi znamo je da se iz Vukovara povukao u obranu Osijeka. Sve je moguće, svaka od ovih verzija i još mnoge druge. Osim jedne: da joj je otac poginuo. Tu verziju priče niti je Andrijana spominjala, niti su je Igor i njegov otac ozbiljno razmatrali. Činilo im se da bi to bilo protiv nade, dakle protiv Andrijane. Bilo bi to nedostojno ljubavi koju su za nju gajili. Moram posvjedočiti da takvo što naglas nisu izrekli, ali da su i na tu mogućnost pomislili – jesu. Vjerojatno je to negdje skrovito u svojoj glavi mislila i mala Andrijana i njezina majka, tako sklona zlim slutnjama, ali moramo izraziti sumnju da su i one to naglas izustile. Iskrice tuge, o kojima smo ranije govorili, morale su skrivati i tu tajnu misao, strah od mogućnosti da se možda katastrofa Vukovara jednim pipkom dotakla i njezinog oca, kao što je i zgrade u kojoj su stanovali.

Istinu o tome Igor nije uspio saznati, a i kako bi kad se rat, poput užarene lave, sručio i na Igorovo Sarajevo. Granate, rakete, strahotna pucnjava, Igoru znana jedino iz filmova koje je nekoć tako volio, preselila se na ulice njegovog grada. Zato vaš pripovjedač ovdje završava priču o Andrijani, jer joj se ovdje gubi svaki trag, a vraća se Igoru.

Trenutna radost što se ne ide u školu, tako znana svim đacima svijeta, ubrzo je iščezla s Igorovog lica na koje je otada legla maska slična onoj s lica Izbjeglice.

– Sine moj, došlo vrijeme da ti i mama idete iz Sarajeva, da idete dok se još može – reče nakon jedne od brojnih neprospavanih noći Igorov otac.

– Tata, ja neću da budem izbjeglica – reče Igor hrabro se držeći, ali domalo mu se oči navlažiše i pade ocu u zagrljaj.

– Nije to ništa strašno – tješi ga otac. – Malo s mamom odeš tetki u Zagreb i čim ovo prođe eto te kod kuće.

– Neću da budem izbjeglica! Neću i – gotovo!

– Uvijek si volio ići tetki. Zar nije tako?

– Jest, ali ovo je drugo.

Igor je otišao. Otišao je s majkom. Suze nisu pomogle. U takvim slučajevima one obično ne pomažu. Tatina se sluša.

Igor je naučio što znači riječ *izbjeglica*.

I sada, dok strahovito tutnji u Sarajevu, dok grad sve više liči na Andrijanin Vukovar, na njezin Bosanski Brod, dok vam pričam ovu priču, sjedim u skloništu nasuprot blijedoplavih očiju jedne male Mirele, izbjeglice iz Dobrinje.

– Ne smiju se zezati izbjeglice – kaže mi ona nakon jedne moje bezazlene šale s njom.

Sad evo i ja znam što znači riječ izbjeglica. Andrijana, Igor i Mirela su to naučili prije mene, a postoje neke riječi koje u nekim stretnijim zemljama...

BILJEŠKA O PISCU

Željko IVANKOVIĆ, pjesnik, pripovjedač, esejist, književni kritičar i prevodilac, rođen je 29. kolovoza 1954. godine u Varešu, gdje je završio osnovno školovanje. Klasičnu gimnaziju završio je u Visokom, a studij književnosti je pohađao u Novom Sadu i Sarajevu gdje je diplomirao.

Član je Hrvatskog društva pisaca i Hrvatskog centra PEN-a, te Društva pisaca BiH i bosanskohercegovačkoga PEN-centra. Uređivao je brojne časopise, revije i novine, među kojima i LICA (1979-1981), ŽIVOT (1985-1989), DALJE (1991-1992), OBZOR (1991), HERCEG BOSNU (1991 – 1992), HRVATSKI I BOŠNJAČKI TJEDNIK (1994-1995) i SLOVO (1994-1995).

Poezijom i prozom zastupljen je u više antologija hrvatske i bosanskohercegovačke književnosti, a i preveden je na strane jezike.

Objavljene knjige:

NEŠTO OD ONOG ŠTO JEST, Sarajevo, 1978. (poezija)

UTRKA PUŽEVA, Sarajevo, 1982. (poezija)

VRIJEME BEZ GLAGOLA, Sarajevo, 1986. (poezija)

DOGLEDI, Tuzla, 1987. (studije, eseji, kritike)

PRIČE O LJUBAVI I SMRTI, Banja Luka, 1989. (priče)

URUŠAVANJE SLIKE, Sarajevo, 1990. (poezija)

ZVJEZDANGRAD, Sarajevo, 1990. (priče za djecu)

MOCART: PISMA OCU, Banja Luka, 1990. i 1991. (prijevod)

PRIČE STARE KINE, Sarajevo, 1991. (prijevod)

DODIROM I SVIJET POČE, Sarajevo, 1992. (roman)

